

ISSN 0085-7432

Cild XX

1996

TÜRKİYAT MECMUASI

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ TARAFINDAN YAYINLANIR

Kurucu :
M. Fuad Köprülü

EDİTÖRLÜK FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL—1996

FAL, FAL-NÂME VE BİR ÇİÇEK FALI :
«DER AKSÂM-I EZHÂR»

HALİL ERSOYLU

İnsanlık tarihinin belgelere dayanan bütün dönemlerinde falın az veya çok ölçüde yer edindiği bilinen bir gerçektir. Kökü bilinmeyen ve Arapça bir kelime olan *f a l* «gelecekte olacak işlere ait işaret» anlamında kullanılmıştır. Milattan en az dört bin yıl önce Çin, Mısır, Babil, Eski Yunan gibi geçmiş medeniyetlerde falcılığın önem taşıdığı, dini ve hekimliği tamamlar nitelikte olduğu, hatta, özel veya genel meselelerin çözülmesinde başvurulan başlıca yardımcılardan sayıldığı görülmektedir. Falcılık, eski Mısır'da olduğu gibi, zaman zaman da sihirle bir arada yürütülmüştür.

İslamlık öncesi Arap yaşayışında *f a l* büyük değer taşırdı. İslam dininin kutlu kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de *f a l* kelimesi geçmemekte ise de, El-Mâide suresinde, hangi ve ne şekilde kesilmiş hayvanların etinin yenilebileceği (3. ayet); içki içmek, kumar oynamak gibi şeylerin haram edildiği (90. ayet) bildirilirken, *e z l â m* (*f a l* okları) ile hareket etmek de yasaklanmaktadır. İslam peygamberi Hz. Muhammed de yalnız, hayrı gösteren işaretlere değer vererek çevresindekilere böyle davranmalarını tav-

Genel not : Kırk daktilo sayfası tutan bu makalemi, Türkiyat Mecmuası veya Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten dergisinde yayımlanması amacıyla, 15 Nisan 1989'da, değerli hocam Prof. Dr. Kemal Eraslan'a İ. Ü. Edebiyat Fakültesi'ndeki odasında teslim ettim. O tarihten bu yana, çeşitli imkânsızlıklar dolayısıyla ancak çıkacak Türkiyat Mecmuası'ndaki yayımı beklerken, aynı konuda Tarih ve Toplum Dergisi'nin Aralık 1991 sayısında bir yazı çıktığını gördüm. Fakat, makalemde -teknik imkânsızlık yüzünden imlâ, dil incelemeleri yapılan bölümlerdeki Arap harfli kelime ve unsurların çıkarılması ve bunların Latin harfli Türk alfabesiyle belirtilmesi dışında- hiçbir değişiklik yapmadım. Bu genel notu ise, makale, tashih için bana gönderilince ekledim.

siye etmiş, bu tür belirtiler için fal sözünü kullanmıştır. Müslümanlığın yayılması ile falcılık -bu yeni inanç gereği- gözden düşmüşse de büsbütün ölmemiş, bazı çeşitleri İslamî bir renge bürünerek bir uzmanlık dalı haline gelmiştir. Daha sonraları da, bu fal kelimesi «Tanrı'ya her zaman umut ve güven beslenilmesini tavsiye eden bir güzel öğüt» anlamında yorumlanmıştır.

Mevzûâtü'l-Ulûm, İbni Haldun Mukaddemesi, Dâiretü'l-Maârif ve Keşfü'z-Zünûn gibi eserlerde ilimlerden söz açılırken ilm üttefeülve'l-kur'a, ilm ü'l-falve'l-kur'a, matla b-ilm-i fal, ilm ü'l-fal diye anılan fal İslamî ilimler arasında gösterilmiştir.

Günümüze kadar ulaşan falın pek çok çeşidi olmuştur. Başlıcaları şunlardır :

Tayre; (zacr, iyâfet de aşağı yukarı bunun gibidir.) çeşitli kuşların ve hayvanların uçuş, yürüyüş, konuş, titreyiş ve seslenişlerine bakılarak anlamlar çıkarılan bu fala göre, kuşların ikişer ikişer ötmesi uğursuzluk sayılarak şerre (kötülüğe), üçer üçer ötmesi de kutlu sayılarak hayra (iyiliğe) belirti diye kabul edilmiştir. Kuş ötüşlerinin böyle bir değerlendirilmeye gidilmesinde, kötülük anlamına gelen Farsça *bed* kelimesi ile Arapça *şer* kelimesinin iki harften (gerçekte, *şer* sözünün muzaaf, yani *şerr* şeklinde üç aslî sestem olduğu göz önüne alınmamıştır.), iyilik anlamına gelen Farsça *nîk* ve Arapça *hayr* kelimesinin üç harften meydana gelmesi rol oynamıştır. Yine, bu fala göre ava veya bir yola çıkıldığı zaman, av hayvanının sağdan veya önden görünmesi *hayr*, soldan veya arkadan gelmesi de *şer* şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca, yaş dala konan kuşun iyilik, kuru dala konan kuşun ise kötülük habercisi olduğu inancı yaygınlaşmıştır.

İhtilâc; insan vücudundaki bazı organların oynaması, seğirmesi ve benzeri durumlarına dayanılarak, bunları çeşitli olay ve hâllere yorma falıdır. Halk arasında geniş ölçüde ilgi görmüş, bu yüzden de *ihtilâc-nâme*, *kütüb-i ihtilâc*, *segir-nâme* gibi adlar altında eserler yazılmıştır. Bu falın Zulkarneyn'e veya Danyal'a atfedilmesi bir isnattan öteye gitmez. Göz seğirmesi ölüme, sağ kulağın çınlaması iyi anılışa, dostun yâd etmesi-

ne, sol kulağın çınlanması ise kötü anılışa, düşmanın yâd edişine, ayakların kaşınması çıkacak bir yolculuğa, avuç içinin kaşınması umulmadık bir yerden gelecek paraya, gözün yol kesmesi (kırılmadan bir süre derin derin bakılması) aileden olan veya çok sevilen kimsenin geleceğine işaret sayılmıştır.

Kehânet; İslamlık öncesi Arapları arasında çok yaygın olan bu ilmin en ünlü kişileri Satih ve Şak idi. Bu kâhin, İslam peygamberinin geleceğini ve onun son elçi olacağını, getireceği dinin gelmiş geçmiş en iyi din sayılacağını halka bildirmişlerdi. Tabii, bu «gaibin bilinmesi» işi Hz. Muhammed'in gelişi ile son bulmuştur. Öyle ki, «Peygamber geldikten sonra kâhinlik olmaz» şeklinde bir hadis rivayet edildiği bilinmektedir. İmam Râzî'nin Sırrü'l-Mektûm adını taşıyan eserine göre, kâhinlik iki çeşittir. Birincisi, bazı kişilerin özelliklerinden dolaydır ve bu durum çalışmakla olmaz (irâfete giren çeşittir.). İkincisi ise, cin ve şeytan ruhları ile temasa geçmek ve doğru yoldan sapmakla bulunulan kehanettir. Bu tip kehanete şamanlarda da rastlanılmıştır. Zaten, şamanların dört büyük görevinden biri de gelecekte haber vermek idi.¹

Kitfe; koyun kemiğinde bulunan renk renk ve çeşitli çizgilere bakılarak meydana getirilen faldır. Buna göre, yeşil renkli çizgi bolluk ve ucuzluğa, siyah renkli hat darlık ve kıtlığa, kırmızı çizgi kan döküleceğine, sarı çizgi de hastalığa belirti diye kabul edilmiştir.

İrâfet; su doldurulmuş bir kaba, billur gibi parlak bir topa veya güneş gibi yuvarlak ve parıldayan bir nesneye bakılarak görülen renk ve şekillerden anlam çıkarılan fal türüdür. İrâfet falcısına arrâf adı verilmiştir. Gaipden haber vermek amacıyla bakılan bu falın bir çeşidi de küçük bir çocuğun sağ elinin baş parmağına bir damla siyah mürekkep damlatıp bazı duaları okuduktan sonra, onun gördüklerini anlattırarak yorumlamak şeklindedir. Bir başka irâfet falı da, içinde yaşanan zamanda meydana gelen bazı olaylarla, gelecekte olacak birtakım olayları istidlal (akıl yürütme) ile bilmek şeklindedir. Ancak, iki olay arasında gizli bir ilgi ve benzerlik veya karışıklık ve bağ bulunması esas unsur olarak kabul edilmiştir. Bu ilimle uğraşmanın çok tecrübeli

1 Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Etnoloji Sözlüğü, s. 217.

olması, hatta, yatatılıştan bu işe gereken hâl ve kuvvette bulunması da şart sayılmıştır. Anlatıldığına göre, Büyük İskender İran şahı ile karşı karşıya geldiğinde Darius ona «askerleri savaşa sokup öldürtmektense, seninle boy ölçüşüp sonucu ona göre tayin edelim, ya sen beni öldürürsün, ya da ben seni»² demiş. Bu söz Büyük İskender'i çok sevindirmiştir. Çünkü, Darius, önce kendisinin ölümünü ağzına aldığından gerçek de öyle olmuştur.

Firâset; insanları huy bakımından değerlendirirken, yaratılıştan gelen renk, şekil ve uzuvlarını göz önüne alarak hüküm vermek için kullanılan faldır ki, bu, özellikle, eskiden cariye ve köle satın almakta tercih edilmiştir. Firâset falına göre, saçı yumuşak kıllı bir kimse kötü huylu ve korkak; saçı sert kıllı bir kişi cesur, yiğit; gözleri iri biri hileci ve hırsız; gözleri küçük olan da utanmaz bir insandır. Yine, bu fala göre, kişinin elinde, ayağında veya alnında bulunan çizgilerin uzunluğu, kısalığı, genişliği ve birbirine yakınlığı o kimsenin ömrünün uzun veya kısa olacağına, mutluluk veya mutsuzluk içinde yaşayacağına bir işarettir.

Kıyâfet; insan, at, deve, katır, eşek ve benzeri canlıların yumuşak topraklı yolda giderken bıraktıkları ayak izinden anlam çıkarma ilmidir. Bu ilmi iyi bilen biri gördüğü izden, izi bırakanın erkek mi, kadın mı, genç mi, yaşlı mı olduğunu anlayabilir.³ Bununla ilgili olarak bir de kıyâfet-i beşer ilmi vardır; başlangıçta, şüphe edilen hâllerde, bir çocuğun, babası denilen kişiden olup olmadığını belirlemek için kullanılırdı. İmâm Şâfi'i'nin bu konuda yazdığı *El-Kıyâfet* adlı eseri Akşemseddin'in oğlu Hamdullah Hamdi ve Şeyh Ömerü'l-Halvetî tarafından şiire çekilmiştir. Kıyâfet yapılırken kaif (kıyâfet ilmine sahip olan kişi) ellerini erkek çocuğunun pehlû (yan, böğür) kemiğine koyarak dikkatlice dokunur, sonra da baba üzerinde aynı işlemi tekrarlar. İkisinin durumu arasında farklılık görürse çocuğun o babadan olmadığına karar verir. Yalnız, bu işi yapan kaifin tecrübeli ve işinin ustası olması asıl şart sayılmıştır. Kıyâfet hakkında Kâtip Çelebî *Keşfü'z-Zünûn*'da⁴ oldukça geniş bilgi vermektedir. Türk

2 Taşköpri-zâde Ahmet Efendi (sadeleştiren : Mümin Çevik), *Mevzûâtü'l-Ulûm*, c. 2, s. 287.

3 a.g.e., s. 283.

4 c. II, s. 1366, 1367.

Divan edebiyatında kıyâfet, nesep tespitinin ötesine geçerek bir çok eserin (kıyâfet-nâmelerin) meydana getirilmesine sebep olmuştur.

Buraya kadar olan bölümde ele alınan fal çeşitleri içinde ancak kıyâfet ve firâset falı İslamlık tarafından zararsız, hatta, doğru görülmüştür. Meselâ, İmâm Şâfi'î zaman zaman kıyâfet ilmine başvurmuştur. Bu çeşit fala dair eser yazarlar arasında Hz. Ali,⁵ Ca'fer-i Sâdık,⁶ Şeyh Muhyiddîn-i Arabî⁷ gibi ünlü kimseler de gösterilmektedir. Dinî açıdan kabul edilebilen asıl fal ise kitap falıdır. Çünkü, bu falda yalnızca hayra işaret vardır. Oysa ki diğerlerinde hem hayra, hem de şerre belirti söz konusudur. Kitap falları içinde en çok kabul görmüş olanı Kur'an'dan açılan fal olup, özel olarak Kur'an falı adı ile de tanınmıştır. Fakat, Mehmet Akif, Kur'an'dan fal bakılmasını hiç de hoş karşılamamıştır :

«İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkiyle bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!»⁸

Kur'an falı; esasta bir ise de şeyh ve bilginlerin okudukları duaların değişik olması dolayısıyla bazı çeşitleri vardır. Kur'an falı açacak olan kişi abdest alarak kimi ayetlerle, fala ait duaları okur, usûlüne uygun bir şekilde Kur'an'ı açtıktan sonra sayfadaki yedinci satıra baktığında gözüne rastlayan ilk harfi dikkate alır. Başka bir tarz olarak, Kur'an'ı açınca sağ taraftaki sayfaya iyice bakıp tespit edilen «Allah» sözü sayısınca sol yandaki sayfadan çevirerek yine, aynı sayı kadar satırı, yukarıdan aşağıya doğru saydıktan sonra varılacak satırın birinci harfini hesaba almak da kullanılmıştır. Bu veya benzeri yollarla bulunan harf, şiir veya nesir olarak düzenlenilmiş «değerlendirme cetveli» ile yorumlandırılır. Meselâ, bulunan harf elif ise bunun, cetveldeki karşılığı şudur : «Elif gelse hayrdur ve sürürdür (sevinçtir). Tamam rahatlıktur. Dükeli (bütün) umûru (işleri) ve muradı hâsıl ol-

5 Reml-i Hazret-i Ali.

6 Risâle-i Fâl-nâme li Ca'fer-i Sâdık.

7 Tefeül-nâme-i Muhyiddîn-i Arabî.

8 Safahat (eseri tertip eden : Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 1975, s. 170.

makdur (olacak demektir.)⁹ Kur'an falı dolayısıyla İran'da basılan Kur'an'ların arkasına bir fal-nâme bölümü eklenmiştir. Hâfız Divan'ı, Sadî'nin Gülistân'ı, Mevlâna'nın Mesnevî'si ve bazı ünlü şairlerin divanları ile Ahmediye, Muhammediye, Envârü'l-Âşîkîn gibi geniş kitleler tarafından benimsenilmiş eserlerle açılması, kitap falının ne derece ilgi gördüğü, yayıldığı hakkında bir fikir vermektedir.

Kur'a falı «bu da İslamî fal ilmine uygun bir faldır.»¹⁰ Bu falda, bazan, kur'a taşları, bazan da, bir kâğıt üzerine yapılmış noktalar ve o noktaların meydana getirdiği şekiller üzerinde durulmuştur. Kur'a falını, Hz. Muhammed'in savaşa giderken, hangi hanımını yanına alacağını belirleme işinde kullandığı rivayeti de vardır.

Remil falı; eski Doğu kültür ve edebiyat dünyasının yaygın bir faldır. Kâğıt üzerine konulan noktalar ve yazılan yıldız adları ile ilgili bazı işlemlerden elde edilen sonuca göre yapılan yorumla, gelecekte haber verildiğine inanılırdı. Hz. İdris'in mucizesinin remil ilmi olduğu bilinmektedir.

Yıldız falı; öteden beri günlük yaşayışta ve edebiyatta sözü edilen bir faldır. *İlm-i nücûm* diye adlandırılan bu çeşit falda, yıldızların türlü türlü durum ve hareketlerinden anlamlar çıkarılır. Bir işe başlarken iyi veya kötü zamanı tayin etmekte de kullanılan bu fal için, güneşin bazı burçlarda ve ayın bazı safhalarında bulunması ile ikisi arasındaki çeşitli durumlar veya bir kısım yıldızın ikili, dürtlü, altılı hâlde bir araya gelmesi anı, istenilen uygun zamanı belirtir. Böyle anlardaki doğum, yolculuk, temel atma, evlenme ve benzeri işler son derece hayırlı ve mutluluk getirici olarak kabul edilmiştir. Meselâ, Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter) yıldızlarının birleştikleri zamanda doğan kimseye «sâhip-kırân» denilmiş ve bu sıfat, özellikle, övgü sözlerinde veya şiirlerinde sık sık kullanılır olmuştur. Böylece, gök cisimlerinden yararlanılarak yapılan yorumla ahkâm-ı nücûm (astroloji) adı verilen ilim kolu ortaya çıkmıştır.

9 Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, Falnâme, İstanbul, 1951, s. 16.

10 a.g.e., s. 25.

Bütün bunların dışında *çay falı* (: çay bardağının dibinde kalan çay yapraklarının gösterdiği şekillere bakarak geleceğin olaylarını bilmeye çalışma), *kahve falı* (: kahveyi içtikten sonra fincanı ters çevirip telvenin aldığı biçimlerden anlam çıkarma), çingenelerin *bakla dökme* ve ona benzeyen *para, zar ve bu gibi şeyler dökme falı*, *iskambil falı* (kartomansi), kafatasının şeklini incelemeye yarayan *kafatası falı* (frenoloji), *el falı* (: el ayasındaki çizgilerin yorumlanması; kiromansi), *bulut falı* (nefelomansi), *ateş falı* (piromansi), *rüzgâr falı* (ostromansi), *tuz falı* (: düz bir yere serpilmiş tuzun aldığı şekillere bakma; halomansi), *balmumu falı* (: eritilmiş balmumunun girdiği biçime bakılarak yorum yapma; seromansi), *el yazısı falı* (: kişinin karakterini, kendi el yazısını incelemekle belirtme; grafoloji) *rüya falı* (: görülen rüyanın, tersine olarak veya şahsî değerlendirmelerle yorumlanması; oneiromansi) ve benzerleri, tarihe karışmış veya yaşayan milletlerde görülen fal çeşitlerindedir.

Uzun çağlar boyunca, insan topluluklarının başında bulunanların çoğu fala, falcılara büyük önem vermişlerdir. Yunan filozofu Pythagoras (Mısır ve bazı Asya ülkelerini dolaşarak oradaki ilimleri öğrendikten sonra Yunanistan'a nümerolojiyi, yani, *alfabe falını* getirmiştir.), Eflatun, Aristo (yüz çizgilerine bakılarak karakter okunması üzerine bir eser vermiştir.) ve daha birtakım filozoflar fala inanmışlardır. Hükümdarların da fala önem verdiği, çevrelerinde bu işle uğraşan kimseler bulundurduğu görülmüştür. Meselâ, imparator II. Friedric'e Michael Scot, Catherine de Médicis'e Nostradamus ve İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'e de John Dundee adlı astrologlar; sultan IV. Mehmed'e Ahmed Efendi (Müneccimbaşı) danışmanlık yapmışlardır. Bunlar, tahta çıkma, savaş ilânı, denize gemi indirilmesi gibi önemli olaylarda «eşref saat»i (: en uygun zamanı, uğurlu anı) belirtmekle görevli idiler. İmparatorluk Türkiye'sinde bu işle görevli devlet memuru olan müneccim (yıldızlardan hükümler çıkaran, astrolog) aynı zamanda takvim ve imsakiyeleri de hazırlardı. İlmiye sınıfı ise müneccimleri sevmez ve onların davranışlarını doğru bulmazdı. Öyle ki, onların, müneccimler için kullandığı «külli müneccimin kezzâb» (: bütün müneccimler yalancısıdır) sözü, yaygın bir kullanılış alanı bulmuştur. Osmanlı padişahları içinde I. Abdülhamit, «Müslü-

manlığa aykırıdır.» diyerek müenccimlerin tavsiyelerine kulak asmamıştır.

Türklük dünyasında falın yeri, öteki bazı milletlerde olduğu gibi, tarihinin derinliklerine kadar uzanır. Bugün için ele geçen en eski Türk belgelerinden biri de Irk Bitig adlı fal kitabıdır.¹¹ Eski Türk inançlarından biri olan şamanizmde kam (şaman),¹² çeşitli görevlerinin yanı sıra kehanetle de uğraşır. Meselâ, Gök-türklerde, kam, tahta çıkan kağanın boğazını bir ipek mendille sıkar ve çıkan hırıltılı sese göre onun kağanlık süresini bildirirdi. XI. yüzyıl İran tarihçilerinden olan Gardizi, Kırgız şamanı¹³ hakkında şu bilgiyi vermektedir: «Bunlar arasında baginum (?) dedikleri bir kişi vardır; her yıl muayyen bir günde gelir. Çalgıcıları ve her türlü çalgı aletlerini getirirler. Çalgıcılar çalmağa başlar-ken baginum (kam olacak) bayılarak düşer; bundan sonra ondan bu yıl neler olacağını; kıtlık, bereket, yağmur, kuraklık, tehlike, emniyet ve düşman saldırısı hakkında sorarlar. O (kam) hepsini söyler ve ekseriya onun dediği olur.»¹⁴ Kimi zaman, kam, şamanist Altaylarda olduğu gibi, insan hayatındaki değişikliklerden, gelecekte ve benzeri durumlardan haber vermek için, bir ruh sayılan ve «ay kününg kırkını» (: ay ve güneşin kırpıntısı) diye adlandırılan Suyla'dan yararlanırdı.¹⁵ Hun şamanlarının bir işe girişilmeden önce ay ve yıldızların durumlarına bakmalarından, onların astronomiden de anladıkları sonucu çıkarılabilmektedir. Şamanist inanca göre, kötü ruhları kovan, her şeyi temizleyen ateş, aynı zamanda bir kehanet malzemesidir de. Nitekim, eski Arap yazarlarından birinin anlattığına göre, Türkler çok eskiden beri ateşe bakarak kehanette bulunurlardı: «Türklerin büyük hükümdarlarının muayyen bir günü vardır ki, o gün, kendisi için büyük bir ateş yakılır. Bu ateşe kurban sunulur ve dualar okunur. Bu ateşin üzerinde büyük alevler yükselir. Bu alev

11 Reşid Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri, Ankara, 1965, s. 277.

12 Şaman kelimesi aslında Tunguzcadır: Prof. Dr. Laszlo Rasonyi, Tarihte Türklük, Ankara, 1971, s. 28.

13 Kırgızlar, sonraları «şaman» yerine «bakşı» kelimesini kullanmışlardır.

14 Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul, 1976, s. 11.

15 A. V. Anohin (çev. Abdülkadir İnan, «Altay Şamanlığına Ait Maddeler», Ülkü Dergisi, sayı: 87, Mayıs 1940, c. XVI.

yeşilimsi renkte olursa bereketli yağmur ve iyi mahsul olacaktır; kırmızı renkte olursa savaş olacaktır; sarı olursa hastalık ve salgın olacaktır; siyah olursa hükümdarın ölümünü, yahut uzak yolculuğu gösterir. Yakutlar, bir şeyi düşünmekte iken ateşten, ıslığı andıran ses çıkarsa o şeyin olmayacağına hükmederler. Bundan başka, ocaktaki külün kıpırdadığını görünce, bunu, çocuk ruhunun oynaması diye kabul ederek ailede bir bebeğin doğacağına inanırlar.»¹⁶

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde, 677 sayılı ve 13 Aralık 1925 tarihli bir kanunla fal, falcılık ve benzeri işler yasak edilmiştir. Zaten, bu yasak çağın pek çok medenî ülkesinde de vardır.

Türk dilinin eski döneminde (: Eski Türkçede) fal ve falcılık ile ilgili sözlerin var olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan «fal, kâhinlik, falcı; işaret, rümûz» gibi anlamlar taşıyan, Türkçe ırk kelimesinin Divanü Lugati't-Türk¹⁷ ve Uygur metinlerinde¹⁸ ırk l a m a k (: fala bakmak, kâhinlik etmek, falcıdan sormak) fiili ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, değişik Türk boy ve dillerinde fal sözünün karşılığı olarak ırım (Altay, Kazan, Baraba, Teleüt); falcı yerine de b a g u ç i (Kazan, Tatar), b a l g ı r ve c ı d a y a r (Kırgız), b a l ı ç (Kara Kırgız), c a v r u n c u, k o ş a n a ç (Çağatay), ç a b ı ş ç ı (Altay, Teleüt) k ö r ü m ç ü (Uygur), k u ş n a ç (Şor, Türkmen, Çağatay), t ö l g e ç i (Koybal) gibi kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Halk yaşayışının dil ve düşünceye yansıyan etkileri dolayısıyla, öteden beri fal-uğur-uğursuzluk ile ilgili pek çok kalıplaşmış söz veya deyimün Türk dilinde yer ettiği bir gerçektir : Fal açmak (veya açtırmak), fala (falına) bakmak (baktırmak), niyet tutmak (çekmek), kâhin olmak, tâbir etmek, yormak, fal tutmak, kötüye (veya iyiye) yormak (yorma), şom ağızlı, hayırdır inşallah, hayır ola, hayra alâmet, hayra yormak, kehanette bulunmak, gaipten haber vermek, müneccim olmak, sakal ve bıyık falına varmak (: parmaklarla sakal ve bıyık karıştırıp düşünmek); falcı değilim ya..., gibi.

16 Eski Türk Dini Tarihi, s. 42, 43.

17 Divanü Lugati't-Türk Dizini, Ankara, 1972.

18 W. Bang - A. von Gabain, Türkische Turfan - Texte I, Berlin, 1929.

Konu ile ilgili atasözleri de oldukça çok olup pek eskilere dayanır : Üs üşgürse ölür¹⁹ (: akbaba ıslık çalarsa insan ölür; yani, akbaba insanın yüzüne karşı öterse bu o kimsenin ölümüne işaret olduğu için uğur sayılmaz). Tünle bulut örtense evlüg urı keldürmişçe bolur²⁰ (: Akşam zamanı bulut yansa, kızarsa, kadın erkek çocuk doğurmuş gibi olur. Sabah vakti bulut kızarsa eve düşman girmiş gibi olur; bundan anlaşılması gereken şey, Türkler arasında, güneşin batışından sonraki bulut kızarması uğur, sabahleyinki kızarması ise uğursuz sayılmaktadır). Batı Türkçesinde ise, sen aç, ben aç, otur da fal aç; niyet hayır, akibet hayır (selâmet); yıl uğursuzundur; fala inanma, falsız da kalma; fal bakar, aklıktan ağzı kokar ve benzeri atasözlerine sık sık rastlanılır.

Fal ile ilgili olarak yazılan ve ihtilâc-nâme, kıyâfet-nâme, kehânet-nâme, tefeül-nâme, yıldız-nâme ve hürşid-nâme gibi adlarla anılan eserlerin genel adı fal-nâme olup, bunların bir kısmı şiir, bir kısmı da nesir halindedir. Bu eserlerde kullanılan dil Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki ve Avrupadaki kütüphanelerde bulunan, söz konusu dillerle yazılmış yirmi dört falname tespit etmiştir.²¹

İmparatorluk Türkiye'sinde, ağabeyi Sultan II. Bayezid'le -kendi hakkı saydığı taht uğruna- yaptığı savaşları, ancak, ölümü (bazı tarihçilere göre ise zehirletilmesi) ile sona eren, yıllar boyu «gurbet esareti» yüzünden olduğu kadar, şairlik yönü ile de dikkatleri toplamış olan şehzade-sultan Cem'in Türkçe ve Farsça Divan'larından ve Cemşid ü Hürşid mesnevisinden başka bir de falnamesi olduğu inancı, zaman zaman bazı kişilerce şüphe ile karşılanmış bulunulsa bile günümüze kadar ulaşmıştır. Sözü edilen eserin Cem'e ait olması, bu güne kadar bilinen tek yazmasının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü 5474 numarada kayıtlı bulunan Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ının arkasındaki bir manzumenin (bu makalede kullanılacak kısaltması : Ü 2) başlığının «Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân» adını taşımasına da-

19 Ferit Birtek, *En Eski Türk Sıvıları (Divanü Lugatit-Türk'ten derleme)*, Ankara, 1944, s. 18.

20 a.g.e., s. 19.

21 Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, *Falname*, İstanbul, 1951.

yandırılmıştır.²² Oysa, aynı manzume, herhangi bir kişi adı taşımadığı halde Cem'in Türkçe Divan'ının başka bir nüshasının arkasında, Türkçe ve Farsça olarak yazılmış bazı şiirler arasında yer almaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü'nün 5547 numarasında bulunan yazmadaki bu manzume (kısaltması : Ü 1) «Der Tevhîd ü Na't» başlığı altındaki iki beyitten sonra «Der Tarîk-i Niyet» ile, yine, iki beyitten oluşan bir giriş bulundurmakta, asıl metin ise «Der Aksam-ı Ezhâr» başlığından sonra gelmektedir. Hepsi kırk sekiz beyit olan şiirin son iki beytinin üstünde «Der Hâtîme» ibaresi yer almaktadır.

Bu güne kadar tek yazması bilinen ve onda da Cem'in adının geçmesine rağmen, öteden beri, oldukça şüpheli bir durumda Cem'e ait olduğu kabul edilegelen bu manzumenin yeni nüshasında Cem'in adının geçmeyişi, acaba, bu konudaki şüpheyi daha da kuvvetlendirecek midir? Tabii, iş yalnızca Cem adının kaydedilmemiş olunmasıyla bitmemektedir. Bilinen ve bulunan yazmalar imlâ, dil, semantik, şekil gibi çeşitli bakımlardan karşılaştırılınca ortaya bazı sonuçlar çıkmaktadır. Bilinen nüshanın birlikte bulunduğu Divan da aynı nesih hattı ve her hâlde aynı müstensih tarafından yazıldığı hâlde, hareke kullanılması durumu Falnâme'de tam sayılabilecek derecede iken, Divan'da zaman zamandır. Halbuki, bulunan nüshada gerek Divan, gerek diğer bazı şiirler ve gerekse Falnâme'de kullanılan ta'lik hattı, aynı seyreklik, fakat değişmezlik içindeki harekelenme özelliğini korumuştur. Belki de, Ü 2'deki Türkçe Divan ve Falnâme, aynı müstensih tarafından, fakat birbirinden farklı şekilde harekelenmiş ayrı birer metinden istinsah edilmiş ve Falnâme'nin başına da Cem'in adı kaydedilmiştir.

Bu iki yazmanın karşılaştırılmasında asıl dikkati çeken durum, bulunan metnin bilinen metinden dil ve semantik yönünden çok daha sağlam oluşundadır. Verilen nüsha farklarından da anlaşılacağı gibi, bulunan metindeki bir çok kelime, bilinen metinde ya dil, ya da anlam bakımından bozulmuş, çarpıtılmış, değiştirilmiş, tek bir anlatımla sağlıklı bir du-

22 Meselâ : a.g.e.; Dr. Halil Ersoylu, «Fal, Falnâme ve Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan», İslâm Medeniyeti Dergisi, İstanbul, 1981, sa. 2, s. 78.

ruma düşürülmüştür. Meselâ, kaynak dilinde (: yâsemîn) olarak geçen kelime Ü 2'de : yâsemin (5 b) -vezin veya başka bir şey gerektirmediği halde- ye kullanılmadan yazılmış, bunu gösterir şekilde harekelenmiştir. Yine, Farsçada (: nergis) biçiminde bulunan kelime Ü 2'de ısrarlı bir şekilde (eğer, bir ağız özelliği ve benzeri bir durumu yansıtmıyorsa) Türkçedeki genel kullanımının dışında hep : nerges (6 a, 14 a, 23 a, 24 b; bu dört kullanılıştan ancak, ikincisi, mısra sonunda geçmekte ve «bes» ile kafiyelemektedir.) yazılışındadır; ayrıca, Ü 1'deki : müşg-büdur (22 a) kelimesi Ü 2'de : müşg-i büdur olarak; Ü 1'deki : hadd-i (6 b) ise Ü 2'de : hañ-ı şeklinde. Bütün bunlara karşılık Ü 1'deki tek tük (meselâ, Ü 2'deki : itmese Ü 1'de : itsemese yazılışındadır.) yanlışlık, metnin bütünlüğünü, doğruluğunu olumsuz olarak etkileyecek durumda değildir.

Falname'nin iki nüshasının tertibindeki farklılık, bilinen nüshanın, sanki bir yerden alınmış da, biraz değişiklik göstereceği diye, belirli bölümlerinin üzerindeki bütün başlıkların, yine, kendi arasında kafiyeleşmiş ikişer beyitten oluşan kıtaların yukarısında bulunan harf ve rakamların kaldırıldığı, yazılmadığı hissini vermektedir. Oysa, bulunan nüshanın ilgili bölümlerinde, daha önce belirtilen başlıklar yer aldıktan başka, metinde görülebileceği üzere A, B, C, D, H gibi harflerle, 1 ile 15 arasındaki rakamlar sırası içinde, her kıtanın başında bulunmaktadır. Bulunan nüshada bulunmayan tek başlık, bilinen nüshada bulunan tek başlıktır ki, onunla da Cem Sultan'ın adı kaydedilmiştir!

Bütün bunlar göz önüne alınsa bile bu çiçek falını kimin yazdığını, bilinen ve bulunan nüshalarla kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Bu durumda, başka bilgi veya belgeli yeni nüsha yahut nüshaların gün ışığına çıkmasını beklemek en doğru yol olsa gerektir...

M E T İ N

D e r T e v h i d ü N a ' t

Mefâ'ilün / mefa'ilün / fa'ülün

- Ü 1 109 a 1 Sipâs ü şükr ü minnet ol Huzâ'ya
 Ü 2 58 b Ki ümmet kıldı bizi Muştafa'ya
 2 Selâm aña vü eşhâbına dâyim
 Dürüd evlâd ü ahhâbına dâyim

D e r T a r i k - i N i y y e t

- 3 Gel iy yâr-ı muvâfık cân-ı şâdık
 Gönül esrârına sensin muvâfık
 4 Bu ezhâruñ birin kıl dilde ihfâ
 Ki sen dimedin ola aşkârâ

D e r A k ş a m - ı E z h â r

- Ü 1 109 b 5 Benefşe gonce süsen lâle sünbül
 Semen zanbağ karanfül yâsemîn gül
 6 Şakâyık nergis ü nesrîn ü reyhân
 Dahı hem zeymerân çün hadd-i cânân

A

- 7 Bu gül-zârı temâşâ eyle bir dem
 Ki ezhâr itdi her yirini hurrem
 8 Semen nesrîn ü zanbağ zeymerân gül
 Bile hem zînet-içün berg-i sünbül

B

- 9 Bu gül-şenden temâşâ-y-ısa maqşüd
 Bu tertîbi gözet kim bulasın sūd
 Ü 2 59 a 10 Karanfül gonce zanbağ hem şakâyık
 Semenle zeymerân bunlara lâyıq

C

- 11 Bu bāguñ şahnını bir lahza yārā
Görüp tezyinini eyle temāşā
12 Benefşe zanbağ u reyhān u süsen
Şakāyık zeymerān nesrīn ü gül-şen

D

- 13 Gönülden seyr kıl gel bu cinanı
Gözet süsen şakāyık zeymeranı
Ü 1 110 a 14 Bile reyhān u nesrīn dahı nergis
Karanfül yāsemem zanbağ hemīn bes

H

- 15 Gözet bu gül-sitānuñ ser-zemīni
Ne zeyn eyler karanfül yāsemīni
16 Şakāyık zeymerān reyhān u lāle
Semen nesrīne sünbüldeñ havāle

1

- 17 Eger gül isteseñ dil-dāra yār ol
Gül-i ruhsarı yādına hezār ol
18 Ki zīrā gül yüzinden bir varağdur
Gül-āb anuñ şuyından bir 'arağdur

2

- 19 Eger gonce dilerse hātır-ı teng
Dehān-ı yarı bul hiç eyleme ceng
Ü 2 59 b 20 Ki zīrā goncedür dil-ber dehānı
N'idersin gonceyi bulursañ anı

3

- 21 Eger dāyım benefşe istese dil
Yüri var hātt-ı zerden eyle hāşıl

22 Ki zîrâ haţt-ı dil-ber müşg-büdur
Benefşe ol sebebden kaygıuludur

4

Ü 1 110 b 23 Eger nergis dilerse gönlün iy yâr
Gözi yâdına var ol haste vü zâr
24 Ki zîrâ çeşm-i dil-ber itse nîreng
Olur bâğ içre nergis vâlih ü deng

5

25 Eger dilden dilerseñ seyr-i lâle
Lebi yâdına var nüş it piyâle
26 Ki zîrâ la'l-i dil-berden bulup fer
Lebi yâdına içre lâle sâgar

6

27 Eger cândan dilerseñ şâh-ı sünbül
Gerek boynuñda dâym bend-i kâkül
28 Ki zîrâ kâkül-i yâr eslemez pend
Urur her lahza sünbül boynına bend

7

29 Eger süsen dilerse haţıruñ var
Haţ-ı dil-dâr-ıla ol dâymâ yâr
Ü 2 61 a 30 Ki zîrâ haţtı sevdâsıyla süsen
Gil ü hâk içre tutdı cây u mesken

8

Ü 1 111 a 31 Eger gönlün semen isterse bârî
Gözet her güşeden rüy-ı nigârî
32 Ki zîrâ 'arız-ı dil-ber semendür
Semen ol mâ-cerâdan müftetendür

9

- 33 Eger isterse gönlün yâsemîni
Gözünden gitmesün dil-ber cebîni
34 Ki zîrâ yâsemendür haddi yâruñ
Ki olur zîneti faşl-ı bahâruñ

10

- 35 Eger gönlün dilerse berg-i zanbağ
Ruğundan vir gönül bağına revnağ
36 Ki zîrâ hüsni-yâr itnese pertev
Virürdi berg-i zanbağ dâne-i cev

11

- 37 Eger cân-ıla isterseñ karanfül
Cefâ-yı hâl-i yâra kıl taħammül
38 Ki zîrâ hâli tutaldan bu hüyü
Karanfül andan umar reng ü büyü

12

- 39 Eger kılmak dilerseñ seyr-i reyhan
Yüri zülf-i gamından ol perişan
Ü 1 111 b 40 Ki zîrâ zülf-i dil-ber virdi zînet
Ü 2 61 b Anuñçun buldı reyhan böyle rağbet

13

- 41 Eger nesrîn dilerse hâtruñ var
Saña nesrîn yiter dâyim ruğ-ı yâr
42 Ki zîrâ hüsni reşki-y-ile nesrîn
Gezer her şahñ-ı şahrâlarda gam-gîn

14

- 43 Eger hâtırdan isterseñ şakâyık
Yüzün gör candan it kağ'-ı 'alâyık

- 44 Ki zîrâ hüsni-yâr isterse şüret
Şakâyık andan umar luğf u zînet

15

- 45 Eger dâyim dilerseñ zeymerânı
Ruñı yâdına it yaşuñı kanı
46 Ki zîrâ ruñlarıdur mihr-i enver
Ruñ-ı dil-berden umar zeymerân fer

Der Hâtîme

- 47 Degüldür hükm-i gaybı kaçdum el-ğak
Hemân maqşüd olan şan'atdur ancağ
48 Ki hükm-i gayba Ğak'dur ancağ ahkem
Budur söz toğrusı vallahu a'lem

METNİN İMLÂ ÖZELLİKLERİ

Ünlülerin yazılışı

Yeni bir dinin benimsenilmesinin tabii sonucunda girilen İslam medeniyetinin ortak alfabesi olan Arap harflerinin Uygur alfabesi yerine geçmesinden sonra, değişik yerleşim bölgelerindeki çeşitli Türk şivelerinin yazı dillerinde (meselâ, Karahanlı, Selçuklu) farklı ölçüde de olsa daha bir süre ağırlığını koruyabilen Uygur imlâsı geleneğinin etkisi, kullanılan alfabenin ait bulunduğu dilin, yani, Arapçanın içten kırılmalı bir dil oluşu dolayısıyla kelimelerde genellikle ünlülerin değil, ünsüzlerin «asli» sayılarak önem taşıması, ayrıca bu dildeki ünlülerin Türkçe için o sıralar artık genel bir değer ifade etmeyen, ses bakımından uzunluk ve kısalık göstermesi ve yazıda, yalnızca, uzun ünlülerin sembollerini belirten harflerin yer alması gibi sebeplerle gittikçe azalmıştır.

Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde, kelimelerdeki ünlülerin hemen hemen hepsini yazıya geçiren Uygur imlâsı geleneği ile Arap (ara sıra da Fars) imlâsı geleneğinin, özel-

likle, Türkçe olan kelimelerde sese, ek ve hatta bizzat kelimenin yazılışında sürekli bir zıtlık, uyumsuzluk, çatışma doğurduğu, bunun sonucunda da ortaya, aynı unsurun, aynı metindeki imlâsında bile çelişkiler, çok şekillilikler, kısacası tek bir söyleyişle tutarsızlıklar oluşturması, o dönemden kalan yazma eserlerin çoğunun imlâlarındaki başlıca ortak yanlarından biri olarak dikkati çekmektedir.

I. K E L İ M E L E R D E

A. Türkçe kelimelerde

1. Türkçe olan kelimelerde a ünlüsü ön ses durumunda iken hemze elifle yazılmıştır. Meselâ : ancak (47 b), : andan (44 b), : aña (2 a) gibi. Kimi zaman, aynı kelimenin hem normal elifle, hem midli elifle kaydedilmiş şekilleri de görülmektedir : anuñun (40 a); anuñ (18 b).

Kelime içindeki a seslerinin yazılışında veya yazılmayışında belli bir kaide, herhangi bir düzen yoktur. Kalın sıradaki kök veya gövdeli kelimenin ilk hecesinde bile olsa elifin getirildiği kelimelerin dışında, elif bulundurmeyen örnekler de metinde yer almaktadır. var (21 b; 41 a), k(a)yğuludur (22 b).

Kelimenin son sesi durumundaki a'ların şiirdeki bir iki örneği hep elifle yazılmıştır ki, bunlar, gerçekte, yapısında kalıplaşmış çekim eki bulunduran ve imlâsı henüz durulmamış olan Eski Anadolu Türkçesi döneminde bile en yaygın olarak bu tür yazılışı görülen şahıs zamirleridir. saña (41 b), ana (2a).

2. Ön ses durumundaki e ünlüsünü taşıyan Türkçe kelimeler, yalnızca, hemze elifle yazılmıştır. eslemez (28 a), eyler (15 b; 19 b).

İç ses olarak kelime yapısındaki yerini alan e'ler, genellikle, ne bir harfle, ne de bir hareke işareti ile gösterilmiştir. istese (21 a), gel (13 a), dilerseñ (25 a).

Kelimedeki son sesi oluşturan e ünlüsü yaygın olarak güzel he ile yazılmış bulunmaktadır. içre (24 b, 30 b,) bile (8 b, 14 a) örneğinde olduğu gibi, bazan, bu sesi taşıyan hece aruz vez-

ni gereği metinde uzun (: kapalı) olmak durumunda bulunsa bile, yine de, he sembolü ile gösterilmiştir. Ancak, son ses durumundaki e'ler normal olarak bu şekilde hâ'-i resmiyye ile yazılırken, aruz vezninin kullanılması sonucunda, aruzun kaynağı olan Arap dilinden farklı bir ses yapısına sahip bulunan Türk dilinin, bu ayrılık gösteren niteliği ile aruz kalıplarına uydurulmaya çalışılmasının sonucunda, ara sıra kısa (: açık) hece değerindeki hecelerin ünlüsünün uzatılması yoluna gidilerek, bunun imlâdaki belirtisi olan hâ'-i resmiyye yerine elif kullanılmasının bazı örnekleri dahi metinde göze çarpmaktadır. Hatta, aruz vezni gereği, aynı çeşit kelimenin, mısranın değişik vezin parçalarına rastlayan yerlerindeki kullanılışında ortaya çıkan bu durum, yalnızca, kelime kök veya gövdesinde değil, kelime yapısındaki farklı hecelerde yer alan eklerde de (ilgili yerde ele alınacaktır) görülmektedir. eyle (7 a; 21 b), eyle (11 b).

3. Metinde ı sesi ile başlayan kelime bulunmamaktadır.

İç ses durumundaki i'lar harfle gösterilmemiştir. kıl (4 a; 39 a).

Kelimelerin son sesini meydana getiren ı ünlüleri ya harfle, ya da harekeyle belirtilmiştir. daı (6 b), anı (20 b), daı (14 a).

4. İlk sesi i olan kelimelerin yazılışında yaygın olarak, yalnızca, hemze elif kullanılmıştır. iy (3 a), itdi (7 b; 24 a, 25 b...), içre (30 b), isteseñ (17 a), isterse (31 a; 33 a; 37 a ...). Tek tük de bulunsa, ön ses durumundaki i imlâsında elifle birlikte ye de kullanılmıştır. içer (26 b). Buradaki ye'nin yazılışı, kelimenin ilk hecesine rastlayan aruz cüzünün (yani, mefâ'ilün'ün fâ'sının) gereği olan kapalı heceyi sağlayabilmek için olmalıdır.

İç ses durumundaki i'lerin yazılışında (ve ayrıca başka ünlülerin bulunduğu kelimelerde de olduğu gibi), yine yukarıda sözü edilen imlâ tutumunu yansıtan örnekler vardır. Meselâ : bizi (1 b; bu kelimenin de ilk hecesi vezin gereği kapalı olma durumundadır.) Burada, şunu da belirtmek yerinde ve gerekli olacaktır. Türkçe olan kelimelerin kök, gövde veya eklerindeki ünlüleri, aruzun vezin parçalarına uydurabilmek için yazmak veya yazmamak da, öncelikle ve özellikle bu tür denemelerin yapıldığı Eski Anadolu

Türkçesi metinleri başta olmak üzere, aruzla yazılıp Arap harfli Türk alfabesi kullanılmak suretiyle kaydedilmiş Türk dili eserlerinin hiç bir dönem ve sahasında yeterli bir imlâ başarısı sağlayamadığı, uygun bir çözüm olamadığı anlaşılmaktadır. Bu makalede işlenen metinde bile bu tutumun çelişkisi ve dolayısıyla, yetmezliği göze çarpmaktadır. Meselâ, bu şiirde, yazılışının çok öncesinden başlayarak kendi çağının yüzyıllar sonrasında bile, daha açık bir anlatımla, Lâtin harfli Türk alfabesinin kabul edilmesine kadar, hep aynı [: b(i)zi] imlâsı içinde yaşayagıtmiş bir kelimenin sırf aruza uydurulmuş duruma girsin diye bizi biçiminde yazılmış olduğu, yani ilk hece ünlüsünün aruz için uzatıldığı tutumunun yanı sıra, yine aynı şiirde yer alan ve bir tek kapalı hece olması gereken «var» kelimesinin elifli yazılışı «bizi» imlâsındaki tutuma göre bir buçuk hece olmasını gerektirmektedir. Oysa, mısranın bütününden, bunun, yalnızca bir tek kapalı hece sayıldığı açıkça ortadadır. Dolayısıyla, Türkçe kelimelerin imlâsında aruz vezninin gereği için, ünlüyü yazmak veya yazmamak tutumu kararsızlık, karışıklık ve sonuçta da, en az Osmanlı Türkçesi dönemine kadar süregelmiş bir tutarsızlık doğurmuştur.

Son sesi gösteren i'nin yazılışında ünlü varlığına (ye'ye) yer verilmiştir. yürü (21 b; 39 b).

5. Kelime başındaki o'ların hepsi de (ister isimde, isterse fiilde olsun) elif ve vav harflerini bulundurmaktadır. ol (1 a, 22 b : isim olanlardır; 17 a ve b, 29 b, 39 b : fiil olanlardır.), olan (47 b), olur (24 b, 34 b).

o (ve ö) gibi geniş yuvarlak ünlü, Türkçe kelimelerin birinci hecesinin dışında bulunamayacağı için, bu metindeki örnekleri de, ancak, iç seste dahi olsa, ilk hecede yer alanlardır. Bu sesi taşıyan hece, metinde iki ayrı kelimedede görülmekte olup bunların ikisi de aruza göre, yalnızca, bir tek kapalı hece değerinde iken, imlâlarında, biri vav bulundururken, diğeri bulundurmamakla, daha önce söz konusu edilen imlâ tutarsızlığının başka bir örneği olmaktadır. Tabii, ikinci kelimenin ilgili hecesinde, aruz veznine göre açık veya kapalı heceliliğin belirlenmesi açısından herhangi bir fonksiyon yüklenmeyen, değer taşımayan hareke işareti (: ötre) kullanılmıştır. boynına (28 b), toğrusu (48 b) kelimelerinde olduğu gibi.

Hece sonunda o sesinin yer aldığı kelime metinde yoktur.

6. Şiirde geçen Türkçe kelimelerin ancak ilk hecelerinin iç sesi durumundaki bir kaç örneği bulunan ö'nün imlâsında istisnasız bir şekilde hep vav harfi kullanılmıştır. gönül (35 b), gönlün (23 a, 31 a, 33 a...), gözi (23 b), gözet (31 b), böyle (40 b), gör (43 b).

7. Ön ses olma durumundaki u, metindeki iki kelimedede de aynı yazılışı göstererek elif ve vav taşımaktadır. urur (28 b), umar (44 b, 46 b).

Kelime içindeki u'lar ise sesin sembolü veya hareke ile gösterilmiştir. bul (19 b), bul(u)rsañ (20 b), t(u)tdı (30 b).

Son sesi u olan bu'larda vavların hepsi yazılmışken, başka bir kelimedede ne harf ne de hareke bulunmaktadır. bu (7 a, 9 a ve b, 11 a...), budur (48 b), t(o)ğr(u)sı (b 8 b).

8. ü sesi, metindeki Türkçe kelimelerde, yalnız, iç ses durumundadır. İlk hecede veya sonraki hecede bulunması durumunda bile ü sesini gösterecek vavın yazılışı belli bir düzen içinde değildir. deg(ü)ldür (47 a), gön(ü)l (13 a, 35 b), y(ü)zinden (18 a), yüri (21 b, 39 b), zînet-içün (8 b).

B. Yabancı kelimelerde

Eski Anadolu Türkçesi dönemi için, yabancı kelimeler denince anlaşılması gereken şey, hiç şüphe yok ki, değişik dil kaalınlarının, çeşitli dil unsurlarının yanı sıra, onların hepsinden daha çok sayıda ve önemde, Türk diline girmiş ve bu işlemi yüzyıllar içinde, özellikle kimi bilim ve sanat kolları ile belirli dinî konularda gitgide artırarak, zamanın pek çok aydınca sanat ve edebiyat zevki havasına da büründürülmesinin ortaya çıkardığı güçle, adeta birer akın niteliğine çevrilmesine yol açmış bulunan Arapça ve Farsça kelimelerdir.

Bu metindeki Arapça, Farsça kökenli kelimeler genel olarak sağlam bir imlâ ile yazılmışlardır. Ancak, iki kelimenin yazılışında aslî imlâsından biraz uzaklaşmıştır. Bunlardan biri Arapça bir özel ad olan Muşafâ'dır. Aslî imlâsında, kelimenin

son ünlüsü olan uzun a (: ā) elif-i maksûre (kısa elif) ile yazılırken, gerek bu metinde ve gerekse daha pek çok yazmada, anılan sesin elif-i memdûde (uzun elif) ile kaydedilmesi oldukça yaygın bir imlâ özelliği olagelmisti. Zaten, bu özellik, bu bir tek örneğe de ait değildi. Leylâ, İsâ, Mûsâ; muşaffâ ... gibi bir çok kelime de bu imlâyı görmek mümkündür.

Farsça bir edat olan zîrâ'nın aslına uygun imlâsı içindeki kullanılışlarının (20 a, 24 a, 30 a) dışında, bir yerdeki ā ünlüsü olmayan (:zîr, 18 a) yazılışında elif unutulmuş olmalıdır.

Aynı çiçek adının yâsemîn (5 b) ve yâsemen (34 a) şeklindeki farklı imlâsı, onun, kaynak dilindeki gibidir.

Bağlama edatını gösteren vav sesinin metindeki bir çok yazılışına (meselâ, 6 a, 8 a, 30 b, 38 b'de) karşılık «Şakâyık andan umar luğ u zînet» (44 b) mısrasındaki kullanılışını gösterecek bir ünlü veya imlâ işareti olmaması, onun da ya unutulduğunu, ya da çok bilinen ve kullanılan bu unsurun varlığının zaten ilgili kelime grubunun şartı olduğu, metnin gelişinden bunun kolaylıkla anlaşılacağı düşüncesiyle, buradaki gibi zaman zaman yazılmadığını göstermektedir.

II. EKLERDE

A. Yapım eklerinde

Metinde yer alan Türkçe kelimelerin sınırlı sayıdaki yapım eklerinde ünlü yazılışı hemen hemen yok gibidir.

1. Fiilden isim yapan eklerde

Çok az sayıda olan yapım eklerinin hepsi de, günümüzde dahi geniş bir kullanılışa sahip bulunmaktadır. Bunlardan biri, o derecede önem ve işlevlik içindedir ki, öteden beri, diğer eklerde görülmeyen bir şekilde özel adla anılagelinmiştir. Mastar (masdar) eki de denilen bu -mağ,-mek ekinin metindeki örneği, kalın ünlülü fiile gelmiş şekilli olduğu halde, imlâsında herhangi bir ünlü bulundurmamaktadır. kıl(m)a(k) (39 a).

2. Fiilden fiil yapma ekinde

Bu grup eklerin metindeki tek örneği olan -me-'nin bulunduğu üç kelimedeki imlâsı iki türdür. eyl(e)me (19 b), itnese (36 a; kelimedeki fazladan bir sin ilk e için bir elif harfi bulunmaktadır.), gitm(e)sün (33 b).

B. Çekim eklerinde

1. İsim çekiminde kullanılan eklerde

a. Çokluk ekinde

Çokluk belirten -lar ekinin yazılışında, iç ses a'nın, daha çok ünsüz ile yazıldığı görülmektedir. şahrâl(a)rda (42 a), bunlara (10 b).

b. İyelik eklerinde

Bu eklerin imlâsında ek ünlüsünün veya yardımcı ünlünün varlığı bir tutarlılık içinde değildir. Aynı şahsı bildiren iyelik eki bile kelimelerde ünlüsü ile, bazılarında ise ünlü getirilmeden kaydedilmiştir. boyn(u)nda (27 b), gön(ü)ñ (23 a, 31 a, 33 a); yaşuñ (45 b), toğrusı (48 b), gam(ı)ndan (39 b), bir(i)n (4 a), yüz(i)n (43 b); yādına 17 b, 23 b, 45 b), yirini (7 b). Teklik üçüncü şahıs iyelik ekinin, yalnızca, esre ile karşılanıldığı da olmuştur : ħadd(i) (34 a), ħāl(i) (38 a).

c. Hâl eklerinde

1. Asıl isim işletme ekleri de denilen bu grup eklerden biri olan verme durumu (datif; -a, -e) ekinin metinde geçen kullanılışları sırasındaki hâ'-i resmiyye ile olan imlâsı değişmezlik içindedir. Ħuzā'ya (1 a), Muşafā'ya (1 b), dil-dāra (17 a); nesrīne (16 b).

2. Eski Anadolu Türkçesindeki pek çok metinde rastlanılan, ek ortasına elif getirerek yazılmış ayrılma (ablatif) ekinin bu eserde örneği bulunmamaktadır. Metinde geçen kalın veya ince ünlülü ablatif eklerinin hepsi de, artık kalıplaşmış kelimelerde bile ortak imlâ özelliğini yansıtmaktadır : ruĥundan (35 b), ħāfir-

dan (43 a); yüzinden (18 a), dil-berden (46 b); cāndan (27 a, 43 b), andan (38 b, 44 b).

3. İlgî (genitif) eki de kalıplaşmış ve normal kullanılışı şekillerinde aynı imlâ ile dir. an(u)ñ (18 b); ezhâr(u)ñ (4 a), bāg(u)ñ (11 a), gül-istân(u)ñ (15 a).

4. Yükleme (akkuzatif) durumu için, teklik üçüncü şahıs iyelik eki almış bazı kelimelerde kullanılan -n'nin yazıdaki sembolünün sürekli yer almasına karşılık, yüklemenin ünlü olan şekillerindeki sesin işareti olan ye ara sıra yazılmayıp esre ile gösterilmekle yetinilmiştir. birin (4 a), yüzün (43 b); sahnını (11 a), reng ü büyü (38 b), yâsemîni (33 a), bizi (1 a); goncey(i) (20 b).

5. Bütün bunlardan başka, birlikte olma, bulunma veya vasıta (instrumental) belirten -la, -le eki de aynı, bir tek imlâyı taşımaktadır : sevdâsıyla (30 a), semenle (10 b).

6. İsimlere getirilerek onların fiilleştirilmesinde kullanılan bildirme eklerinin bu metinde en çok geçtiği kelimeler Arapça veya Farsça asıllı olanlardır. Türk dilinde geniş bir kullanılış alanı bulunan isimlerden yapılan bu çeşit fiillerin teklik ve çokluk olmak üzere her şahsı için ayrı bir eki bulunmasının metindeki örnekleri, bu açıdan zengin değildir. Bu şiirdeki isim fiiller büyük ölçüde teklik üçüncü şahsı, bir örnekte de teklik ikinci şahsı göstermektedir. kayguludur (22 b), degüldür (47 a), budur (48 b), varağdur (18 a), semendür (32 a), yâsemendür (34 a), ruğlarıdur (46 a); sensin (3 b).

2. Fiil çekiminde kullanılan eklerde

a. Şekil ve zaman eklerinde

Metinde basit kip olarak şekil ve zaman eklerinden bildirme belirtenler görülen geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zamandır.

1. Görülen geçmiş zaman eklerinde

Görülen geçmiş zaman eki -dı, -di'nin ünlüsü genel olarak yazılmamış, ama bir esre ile gösterilmiştir. Tabii, ünlünün harfle belirtildiği de olmuştur. kıld(ı) (1 b), buld(ı) (40 b), itd(i) (7 b), vird(i) (40 a); ıtdı (30 b).

2. Geniş zaman eklerinde

-ar, -er; -ur, -ür ve -r şeklindeki geniş zaman eklerinin çeşit çokluğuna karşılık, imlâlarının ortak özelliği, hepsinin yazılışındaki ünlü yokluğudur. umar (38 b, 44 b, 46 b), içer (26 b), yiter (41 b), gezer (42 b); olur (24 b, 34 b), urur (28 b), virürdi (36 b); eyler (15 b); eslemez (28 a).

3. Gelecek zaman ekinde

Bunun için kullanılan ekin elifle kaydedilmiş bulunulan bir örneği vardır. ola (4 b).

4. Tasarlama kiplerinden biri olan şart çekimi ekinin imlâsında farklılık vardır. Ekten sonra şahıs ekinin gelmesi durumunda ekin ünlüsü yazılmamıştır. istese (21 a), itse (24 a); istes(e)ñ (17 a); bulurs(a)ñ (20 b); isterse (31 a, 33 a, 44 a).

5. İstek ekinde

Kalın şekilli istek ekinin yazılışında hâ'-i resmiyye kullanılmıştır. bulasın (9 b).

b. Şahıs eklerinde

Metinde, şahıs ekleri bulunan fiil çekimlerinin sayısı çok sınırlı sayıdadır. Birinci tip şahıs eki olarak teklik ikinci şahısı temsil eden -sın, -sin, tek çeşit yazılış göstererek ünlü bulundurmamaktadır. bulasın (9 b), n'idersin (20 b). Hem şekil, hem de şahıs belirten emir eklerinden metinde örneği bulunan -sün'ün yapısındaki ünlü yazıya harfle yansıtılmıştır: gitmesün (33 b).

Partisip ekinde

Partisip eki olan -an'ın bulunduğu tek örnek de yalnızca ünsüzle yazılmıştır. olan (47 b).

Gerundium eklerinde

Gerundium eklerinin kullanıldığı üç örneğin birinde (ki, üstelik bu ince ünlü taşıyan şekillidir: -medin) ünlü işareti olarak elif kullanılmışsa da diğer iki kelimenin eklerinde (: -up, -alı) ünlülü bir imlâ görülmemektedir. dimedin (4 b), bul(u)p (26 a), tut(a)ldan (38 a).

III. G Ö R E V T A Ş I Y A N S E S L E R D E

Zengin bir ekler sistemine sahip olan Türk dilinin son ekli eklemeli bir dil yapısı içinde yer almasının sonucunda, bazı eklerin kelimeye getirilebilmesi için, özel nitelikli seslerden birinin de o ekle birlikte kullanılması gerekmektedir. Genellikle eki kelimeye, bazı durumlarda da kelimeyi başka bir kelimeye bağlamak için kullanılan bu özel nitelikli seslerin, Türk dilinin bilinebilen, belgelenebilen en eski döneminden beri hep aynı amaçla kullanıldığı görülmektedir. Bağlama, birleştirme, kaynaştırma, ... gibi birbirine oldukça yakın fonksiyonlardan hareketle, getirildiği unsuru aynı bir gramer sonucuna kavuşturan bu özel nitelikli seslerin dikkati çeken bir yanı da, istisna olan biri (pronominal n, zamir n'si, türeme n veya yalnızca, n, diye anılan ses) dışındakiler (ister ünlüler : ı, i, u, ü ve isterse ünsüz olan : y), yine bilinebilen, belgelenebilen zamandan beri Türk dilinde (bazı ağız özelliklerinin ve benzeri durumların yansıtıldığı bir kısım Mani metinlerindeki kelimelerin bünyesinde rastlanılan yardımcı ünlülerden a, e göz önüne alınmazsa) hep, aynı sesler olagelmış bulunmasıdır.

Ayrıca, bu özel nitelikli seslerin, aslı olan herhangi bir gramer sesinde görülmeyen bir özelliği vardır ki, o da isim veya fiil ayırt edilmeksizin, gerektiği zaman dildeki bütün kelimelerde kullanılabilirliğinin bulunması, kapsamının son derece geniş olmasıdır.

Bütün bunların sonucu olarak, bu özel nitelikli seslerin, alfabe de yer alan herhangi bir ses gibi olmadığı fonksiyon yüklü bulunduğu, gramer görevi taşıdığı göz önüne alınarak, bunların görev taşıyan sesler adı ile anılması da mümkündür.

A. Türk dili kuralı ile olan kullanılışlarda görev taşıyan sesler

Türkçe kelimelerdeki görev taşıyan seslerden ünlü olanların imlâsında belli bir düzen bulunmamaktadır. Eki, kelimeye bağlayıcı, kaynaştırıcı bir unsur olarak kullanılan bu çeşit seslerin ya-

zıdaki belirtisi olan harfin, bazı kelimelerde var olduğu, bazı kelimelerde ise bulunmadığı görülmektedir. yaş(u)nı (45 b), boy-n(u)nda (26 b), göz(ü)nden (33 b).

Yaygın kullanılışı ile yardımcı ses diye de adlandırılan ı, i, u, ü ünlülerinin dışında, ünsüz görev taşıyan seslerden n'nin imlâsı, Batı Türkçesi içinde düzenli bir şekilde varlığını sürdürmüş ve bunun gereği olarak harfle belirtilme işi sürekliliğini korumuştur. aḥbâbına (2 b), şaḥn(1)nı (11 a), ğam(1)ndan (39 b).

Türk dilinde kullanılan ünsüz görev taşıyan seslerin en eskisi, aslısı durumundaki y'nin bu metinde rastlanılan imlâsı, birbirinden farklı iki görünüş içinde bulunmaktadır. Bunlardan biri, bu sesin sembolü olan ye ile kaydedilmiş bulunulan şuyından (18 b) kelimesinde göze çarpar. Diğeri ise, ğonceyi (20 b) yazılışındaki hâ'-i resmîye üzerindeki hemze işaretinde ortaya çıkar. Bu kelimenin yazılışında kullanılan hemze işareti, şüphesiz ki ona yükleme (akkuzatif) durumu vermektedir. Bilindiği gibi, Türkçede kelime ünlü ile bitiyorsa yükleme ekinden önce yardımcı y sesini almaktadır. Öyle ise bu hemze işareti, yükleme ekini belirtirken aynı zamanda «ğonceyi» kelimesinde olduğu gibi, yardımcı y sesini de göstermektedir. Zaten, ses yapısı gereği, yardımcı y isteyen yükleme hâlinde bu hemze işareti kullanılmış, bu durumun dışındaki yüklemelerin harf yazılmaması söz konusu olan şekillerinde, bir esre işareti konulmakla veya eksiz yükleme yapılmakla yetinilmiştir.

B. Yabancı dil kuralı ile olan kullanılışlarda görev taşıyan sesler

Türkçeye giren ve tek başına kullanılan yabancı kelimelere, bazı gramer unsurlarının getirilişi sırasında eklenilmesi gereken görev taşıyan seslerin durumunda Türkçe kelimelerdekinden farklı bir özellik görülmemektedir. Buna karşılık, birden çok yabancı kelimenin Farsça terkip adı verilen, belirli kurallar ve özel bir yapı içinde bir araya getirilerek kullanılması durumunda, bu kelime grubunun tamlayan ve tamlanan unsurunun birbirine bağlanabilmesi, böylece de grubun meydana getirilebilmesi için gerekli olan ses (izafet kesresi) de görev taşıyan sesler

arasındadır. Tabii, bu yabancı bir dilden Türkçeye, yabancı bir kelime grubu yapısından gelen, kendi kaynağında da aynı özel yapıyı sağlamakta kullanılan, bağlama, ilgi kurma fonksiyonları yükletilmiş sestir. Bu, görev taşıyan sesin metindeki imlâsında, ilgili terkiplerin yapılmasına esas olan kaidelerin geldiği Farsçadaki benzerlerine göre farklı bir durum yoktur. Metindeki değişik mısralarda yer alan yirmiden fazla terkiplerin tamlanan unsurunun ancak birinin sonunda uzun ünlü (: ā) yer aldığı için, görev taşıyan sesin (: izafet kesresinin) imlâsında bu sesin karşılığı olan harfin (: ye'nin) kullanıldığı görülmektedir. cefâ-yı hâl-i yâra (37 b). Bunun dışında kalan terkiplerin tamlanan unsuru hep ünsüzle bittiği için, görev taşıyan sesin (: ı ve i'nin) varlığı, yalnızca, okunuşta veya söylenişte ortaya çıkabilen bir durumda kalmış, yani, imlâya yansımamış, bunun belirtisi olabilecek bir harf (ki bazı metinlerde bunun örneklerine rastlanılır) kullanılmamıştır: hâtır-ı teng (19 a), berg-i zanbağ (35 b). Metindeki bir terkipte ise, unsurları birbirine bağlayan ses, normal kaidesi içinde bir imlâ işareti (: hemze) ile karşılanılmıştır: dâne-i cev (36 b).

Ünsüzlerin yazılışı

Bu metindeki ünsüzlerin imlâsında görülen başlıca özelliklerden biri, Arap dilindeki bir ünsüz olan hemzenin son ses olarak bulunduğu bir kelimedeki -bu çeşit kelimelerin Türk dilindeki yaygın yazılışı gereğince- düşürülmüş olunmasıdır: ihfâ (< ihfâ'; 4 a).

Ünsüzlerin yazılışında görülen bir başka özellik de, teklik üçüncü şahıs bildirme ekinin, bazan, getirildiği kelimenin son sesi hurûf-ı muttasılâdan (: kendisinden sonra gelen sesle birleşen harflerden) olduğu halde, Uygur imlâsı geleneğine uyularak kelimedeki ayrı yazılmış olunmasıdır: varağ-dur (18 a), 'arağ-dur (18 b), semen-dür (32 a), yâsemen-dür (34 a), ruhları-dur (46 a). Tabii, tek tük de olsa, aynı ekin, getirildiği kelime ile birleştirilerek yazılmış örnekleri de şiirde yer almaktadır: şan'atdur (47 b), Hağ'dur (48 a).

-up gerundiumunun ünsüzü, döneminin pek çok örneğinde olduğu gibi, metinde b iledir : bulup (26 a).

METİNDEKİ İMLÂ (YAZI) İŞARETLERİNİN KULLANILIŞI

Ta'lik hattı ile yazılmış olan metinde, zaman zaman, gerek Türkçe ve gerekse yabancı kaynaklı kelimelerle bazı Türkçe eklerde hareke işaretlerinden biri olan esreye rastlanılmasının yanı sıra, imlâ için getirildiği unsurun ses yapısına ait bazı özelliklerin belirtilmesi için birtakım işaretler, şekiller de kullanılmıştır.

1. esre

Bu metinde görülen imlâ işaretleri içinde en geniş ölçüde kullanılanı esredir. Bazı kelimelerin son sesi durumunda bulunan ı veya i ünlüsünün, yalnızca birer esre ile karşılanılan örnekleri bu şiirde az değildir. kıld(ı) (1 b), itd(i) (7 b), vird(i) (40 a), buld(ı) (40 b), hâl(i) (38 a), hüsn(i) (42 a), yaşun(ı) (45 b). Kimi örnekte ise ye yazıldığı halde bunun altına konulmuş iki nokta ayrıca esrelenmiştir : zeymeranı (45 a).

Kelime içindeki seslerle ilgili esre kullanılışı farklı sesler, yani, ı, i, î ünlülerinin dışında, ayrıca, y ünsüzünün de belirtilmesi içindir. Bu seslerden hangisi için kullanılmış olunursa olunsun, böyle esrelerin hepsinde, dişli harflerden biri olan ye yazıldıktan ve altına iki noktası konulduktan sonra, ancak bu iki noktanın altına esre getirilmiştir. Bu şekilde hem normal ünlünün, hem de uzun ünlünün harfi altına konulan esrenin, bulunduğu kelimedeki bir kısa veya uzun sesin varlığına işaret edemeyeceği açıktır. Ayrıca, yine, bu şekil bir yazılış sonucunda ortaya çıkan esrenin, Arap harfli Türk alfabesinde, ne mutlaka her zaman bir ünlüyü (: ı, i, î) ne de mutlaka her zaman bir ünsüzü (: y) gösterebileceği açıktır. İç sesle ilgili esre kullanımının bu şiirdeki bir kaç örneği şudur : sevdasıyla (30 a), yadına (17 b, 25 b, 45 b), bizi (1 b), reşki-y-ile (42 a), ser-zemini (15 a), cebini (33 b), zîrâ (34 a), perîşân (39 b); hüyı (38 a), büyı (38 a).

2. ö t r e

Bu hareke işaretinin kullanılması ile ilgili olarak metinde tek tük örnek bulunmaktadır. tutdı (30 b), toğrusı (48 b).

3. ş e d d e

Arka arka gelen iki ünsüzü de aynı sestem oluşan yabancı kelimelerde görülen bu imlâ işaretinin vezin gereği getirilmediği bir örnek de şiirde yer almaktadır : hurrem (7 b), hañ (21 b, 22 a, 30 a); hañ (şeddesiz; 29 b).

4. h e m z e

Bir imlâ işareti amacıyla kaydedilen bu hemzenin geçtiği tek kelime vardır : gonceyi (20 b).

5. s i n altında üç nokta

Uygur harfli Türk imlâsında birbirine benzer harflerin karıştırılmasını önlemek, bunların kolayca ayırt edilebilmesini sağlamak amacı ile, bu çeşit harflerden bir kısmının altına veya üstüne bir nokta yahut iki nokta koyma yoluna gidilmiştir. Arap harfli Türk alfabesine geçilince, tabii ki, bir süre Uygur yazı geleneği, değişik yazmalarda, birbirinden farklı ölçüde de olsa izlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu izlerden biri de, sin harfinin yazılışında ara sıra ortaya çıkmaktadır. Yani, bazı harflerin belirtilen amaçla noktalanılma işi, Uygur harfli Türk imlâsında olduğu gibi, bir geçiş dönemi olan Eski Anadolu Türkçesindeki Arap harfli Türk imlâsında da değişmez, şaşmaz bir imlâ geleneği olmamıştır.

Uygur alfabesindeki ş harfini s'nin yazılışından ayırt etmek için bu harfe ait sembolün altına iki nokta yazılması geleneğinin benzeri bir durum, Arap harfli Türk alfabesinin başlangıç döneminde göze çarpılmaktadır. Bilindiği gibi, Arap alfabesindeki şin'in sembolünde, harfin altında olmasa bile, üstünde noktalar (hem de Uygur alfabesindekinden bir fazlasıyla) zaten bulunuyor ve

şin'in üstünde yer alan üç nokta onun, sin'den kolaylıkla ayırt edilmesini sağlıyordu. Ancak, ş ve s'nin Uygur imlâsı geleneğine göre ayırt edilebilmesinin söz konusu olması durumunda yapılabilecek tek bir şey kalıyordu ki, bu da zaten, üç nokta taşıyan şin'e değil, fakat, hiç noktası olmayan sin'e noktalar koymak olacaktı. Tabii, şin'in noktalarının harf gövdesinin üstünde yer alması, sin'in noktalarının ise bu harfin altına getirilmesini gerektirmiş, belki de şin'deki üç noktanın etkisiyle sin altına konulan noktaların sayısı Uygur imlâ geleneğindeki bir arttırılarak üçe çıkarılmıştır. Bu konudaki diğer bir ihtimal ise, Eski Fars imlâ geleneğinde görülen üç noktalı sin yazılışının, Uygur imlâ geleneğinin yukarıda belirtilen ayırt edici özelliğinin de etkisi ile Arap Harfli Türk alfabesinde dahi ara sıra kullanılmış olunulmasıdır.

Arap harfli Türk alfabesinde yer alan diğer s'ler (sad ve peltek s) için aslı sembollerine ek olarak herhangi bir noktalama kullanılmayışı, bu belirtilen seslerin gerçekte, Türk dilinin kendi ses yapısı dışında kalışındandır. Nitekim, bu seslerden kalın olan s'nin (: sad'ın), Arap harfli Türk alfabesi ile yazılan Türkçe kelimelerde birden bire kullanılmadığı, benimsenilmediği, ancak bir zaman geçtikten sonra, Arap imlâ geleneği etkisi sonucunda ve aynı Türkçe kelimenin, hatta, aynı metinde bile sin'li sad'lı, yani, iki imlâlı yazılışları arasında yavaş yavaş tutunabildiği anlaşılmaktadır.

Altında üç nokta bulunan sin'lerin bu metindeki kullanılışı için herhangi bir sıra veya düzen gözetilmiş olduğunu belirtmek mümkün değildir. Çünkü, bu üç noktalı sin'in kullanıldığı dil unsurları arasında yer alan Türkçe kelimelerin yanı sıra, yabancı asıllı kelimeler de bulunduğu gibi, genel anlamı ile, kelimelerin dışında ekler bile vardır. Şüphesiz ki, ayrıca üç nokta taşımayan sin'lerle yazılmış dil unsurları da, yine bu metnin söz varlığı içindedir : sen (üç noktalı sinle; 4 b), sāgar (üç noktalı sinle; 26 b), sünbül (üç noktalı sinle; 28 b), süsen (ikincisi üç noktalı sinle; 29 a), hüsñ (üç noktalı sinle; 36 a); sensin (ikincisi üç noktalı sinle; 3 b), sevdâsıyla (ikincisi üç noktalı sinle; 30 a); sipâs (1 a), selâm (2 a), esrârına (3 b).

N Ü S H A F A R K L A R I

Ü 1 109 a, Ü 2 58 b : Der Tevhîd ü Na't : Ü 2'de Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân

- 1 ü : Ü 2'de i, ü : Ü 2'de i; Huzâ'ya : Ü 2'de Hudâ'ya.
 2 evlâd ü : Ü 2'de evlâd.
 Der Tarîk-i Niyyet : Ü 2'de yok.
 4 aşkârâ : Ü 2'de aşikârâ.
 Der Aksam-ı Ezhâr : Ü 2'de yok.
 Ü 1 109 b 5 yâsemîn : Ü 2'de yâsemin.
 6 nergis : Ü 2'de nerges; hadd-i : Ü 2'de haññ-ı.
 A : Ü 2'de yok.
 7 yirini : Ü 2'de birini.
 8 zeymerân : Ü 2'de zeymerân.
 B : Ü 2'de yok.
 Ü 2 59 a C : Ü 2'de yok.
 11 şahnını : Ü 2'de şahhatini.
 12 ü : Ü 1'de yok.
 D : Ü 2'de yok.
 Ü 1 110 a 14 nergis : Ü 2'de nerges; yâsemen : Ü 2'de yâsemîn; bes : Ü 2'de pes.
 H : Ü 2'de yok.
 1 : Ü 2'de yok.
 18 zîrâ : Ü 1'de zîr.
 2 : Ü 2'de yok.
 19 ceng : Ü 2'de çeng.
 Ü 2 59 b 3 : Ü 2'de yok.
 22 müşg-bûdur : Ü 2'de müşg-i bûdur.
 4 : Ü 2'de yok.
 Ü 1 110 b 23 nergis : Ü 2'de nerges.
 24 nireng : Ü 2'de tireng; nergis : Ü 2'de nerges.
 26 bulup : Ü 2'de bilüp.
 6 : Ü 2'de yok.

- 28 pend : Ü 2'de bend.
7 : Ü 2'de yok.
- Ü 2 61 a 30 cāy ü : Ü 2'de cāy.
8 : Ü 2'de yok.
9 : Ü 2'de yok.
- Ü 1 111 a 34 yāsemendür : Ü 2'de yāsemindür; olur :
Ü 2'de oldur.
10 : Ü 2'de yok.
36 itnese : Ü 1'de itsemese.
11 : Ü 2'de yok.
37 hâl-i yāra : Ü 2'de yāra hâli.
12 : Ü 2'de yok.
39 yūri : Ü 2'de yūzi.
13 : Ü 2'de yok.
- Ü 1 111 b, Ü 2 61 b 42 hūsni : Ü 2'de hūsni.
14 : Ü 2'de yok.
44 u : Ü 1'de yok.
15 : Ü 2'de yok.
45 yaşuñı kanı : Ü 2'de başuñı fāñi.
46 mihr-i : Ü 2'de mühr-i.
Der Hâtime : Ü 2'de yok.
47 ancak : Ü 2'de el-hağ.
48 ancak : Ü 1'de ancağ.

M E T İ N D E B U L U N A N Ç İ Ç E K L E R

Bu çiçek falında, her ne kadar, çeşitli çiçekler yer almakta ise de, bunlar içinde Türk düşüncesinde, dilinde, edebiyatında (ve elbette ki, diğer güzel sanatlarında), yaşayışında..., bambaşka güzelliği, apayrı özelliği bulunan gül için gereğince ilgi dermek, az da olsa bile vermek yerinde olacaktır.

G ü l (F.) : gül. Kimi birleşik kelime (meselâ, cülâb : gül-suyu; cül -nâr : nar çiçeği) Arapça imlâsı ile c ü l şeklinde geçer. Türk dilinde bütün renkliliği ve canlılığı ile kullanılagelen bu çiçek adı, yüzyıllar boyunca pek çok alanda dal budak salmaya devam etmiş, hatta, zaman zaman, genel bir kelime olan Türkçe

«çiçek»in yerine bile (meselâ, «badem çiçeği» ifadesinde) kullanılır olmuştur : «Hûn-ı dilden çün gül-i bâdâm rengîn olmaya»²³

Tabiatın bu pek benzersiz çiçeği, dünyanın eşsiz varlığı insana ad, lakap, ünvan veya soyad olduktan başka, onun düşüncesinden süzülerek ortaya konulan çeşitli edebiyat eserlerinin adlarındaki ilgili yerini de, bozulmaz bir tazelikte koruyagelmıştır. Klasik övgüde bulunma amacı dışında, kış, bahar gibi konuları işleyen kasideler arasında su ve gül üzerine yazılmış olanlar da vardır.²⁴ Mecazî bir anlama, tasavvufî bir öze büründürülen gülün, bazı eser adlarında zengin bir çağrışım demeti oluşturduğu görülmektedir. Taşlıcalı Yahya'nın Gülşen-i Envâr'ı, Fasih Ahmed Dede'nin Münazara-i Gül ü Mül'ü, Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ü bunlar arasındadır.

İran edebiyatının millî bir hikâyesi iken İslam medeniyeti ile birlikte Türk divan ve hatta, halk edebiyatının başlıca konularından, ilham kaynaklarından biri durumuna gelerek, özellikle, şiirde kendisine telmih yapılan Husrev ü Şirin hikâyesinin kadın kahramanı olan Şirin'in bindiği atın adının da temelinde (: Gül gün), yine, gül yer etmiştir.

Türk düşüncesinde, kültür ve yaşayışında gülün pek özel, çok önemli bir yer tutmuş olduğu Türk diline yansımış, yerleşmiş çok sayıdaki deyim, terim, kalıplaşmış söz ve atasözünden anlaşılmaktadır. Bunların bazı örnekleri şöyle sıralanabilir : gül dermek, gül gibi açılmak, gül gibi geçinmek, gül gibi solmak, gül gül olmak, gül gülistan, gül pembe, gül koklamak, güllük gülistanlık, gülü çatlatmak, gül yanaklı²⁵, gül (: yassı uçlu ve iki karış boyunda olan demir bir çubuk olup ateşle oynayan rıfâî derviş ve şeyhleri, bunu ateşle dolu bir mangalda kıpkızıl oluncaya kadar ısıtır ve zikir sırasında dilleriyle yalaya yalaya soğuturlardı. Bundan başka, tarikat taşlarının kubbesine (üstüne) dikilen çuhaya işlenen motiflere de gül denil-

²³ Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar, İstanbul, 1943, s. 181.

²⁴ a.g.e., s. 629.

²⁵ E. Kemal Eyyüboğlu, Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, İstanbul, 1975, c. 2, s. 228.

miştir),²⁶ g ü l-bāng (: gül sesi, yani, bülbül şakıması anlamına gelen Farsça bu terkip, terim olarak yüce ve bir ağızdan bağrışmayı, yani dua etmeyi veya ilâhi okumayı belirtmiştir. Yeniçerilerin maaş almaları vesilesiyle, mevlevilerin de mukabele, ism-i Celâl, şeb-i arus, somat, sefer, bayram, defin ile ilgili olarak gül-bāngeleri vardı)²⁷ g ü l-deste (: Türk müziğinin mürekkep makamlarından biridir. Eskiden beri bulunduğu hâlde adı bilinmeyen bu makama Sadettin Arel tarafından bu isim verilmiştir), g ü l-izâr (: Türk müziğinin mürekkep makamlarından birinin adıdır); g ü l bülbülden ziyade insan elinden çeker; g ü l bülbülsüz yaraşmaz; g ü l çengelsiz, yar engelsiz olmaz; g ü l dalından odun, (beslemeden) çingeneden kadın olmaz; g ü l dikensiz, güzel nazsız olamaz; g ü l dikensiz olmaz; g ü l diken-siz, sümbül şikensiz olmaz; g ü l dikensiz, yer engelsiz olmaz; g ü l kokusu elden ele, er kokusu ilden ile; g ü le dikeninden zarar gelmez; g ü lü seven dikenine katlanır, g ü lü tarife ne hacet, ne çiçektir biliriz; g ü lü yâdettikçe bülbülün feryadı artar, g ü lün kadrini bülbül bilir; g ü lüne bak goncasın al.²⁸

G ü lün, Türk diline verdiği renklerin, kazandırdığı kelimelerin bir kısmı ise tamlama veya birleşik kelime halinde bulunmaktadır. Tabii ki, bunların bazıları, değişen Türk kültür ve medeniyetinin normal bir sonucu olarak, bugün artık arkayık kelimeler grubuna girmiştir. Tamlama veya birleşik kelime durumundaki g ü llü sözlerden bir kaçısı şudur : g ü l-i g ü l-zâr (: gül bahçesinin güllü), g ü l-i ra'nâ (: içi kırmızı, dışı sarı renkte olan bir çeşit gül; güzel gül), g ü l-i ruḥ-sâr (: güle benzeyen yanak, gül yanak; ünlü bir lâle cinsi), g ü l-i şad-berk (: katmerli bir çeşit iri gül), g ü l-i surḥ (: kırmızı gül), g ü l-i zîbâ (: güzel, parlak gül), g ü l-bāng-i Muhammedî (: ezan), g ü l-âb-dân (: içine gülsuyu konulan kap), g ü l-bāg (: gül bahçesi), g ü l-beden (: bedeni gül gibi güzel ve nazik olan), g ü l-be-şeker (: bir çeşit gül tatlısı), g ü l-büse (: öpmesi gül hissini veren, gül öpüşlü), g ü l-

26 Abdülbaki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, 1977, s. 140.

27 a.g.e., s. 141, 142.

28 Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, İstanbul, 1973, c. 1, s. 113.

çehre (< gül-çehre : gül yüzlü, çehresi gül gibi lâtif olan), gül-çin (: gül deren, gül toplayan), gül-efsân (: gül saçan), gül-gün (: gül renkli, pembe), gül-istân (: gül bahçesi, gül-'izâr (: gül yanaklı, al yanaklı)...

Gül ile yapılmış bazı birleşik kelimeler, halk dilinde ya ses, ya anlam, ya da her ikisi bakımından birtakım değişikliklere uğratılmış olarak bugün dahi yaşatılmaktadır. Bunların bir kaçı ve kullanıldıkları ağızlar şunlardır: gülbenk (< gül-bâng): düğünde silah patlatılarak yapılan eğlence (; Aydın), gül-fatma (< gül-ḥatmî) : hatmi çiçeği (; Urla : İzmir, Orhangazi : Bursa, Bakırköy : İstanbul...) gül-atma (< gül-ḥatmî) : kasımpatı (; Şebinkarahisar : Giresun; Pınarlıbelen : Bodrum), gül-meşeker (< gül-be-şeker) : güzel ve sevilen insanlara verilen sıfat (; Bayburt, Sarıkamış : Kars). Yine, gülün verdiği değişik ilham ve ilgilerle, halkın duygu, düşünüş ve zevki sonucunda ortaya çıkmış kelimeler de vardır ki, bunların bir bölümü birleşik kelime, bir bölümü ise Türkçe bir yapım eki almış durumdadır. gülayı (< gül-ay) : Mayıs ayı (; İstanbul; Ağın, Keban : Elazığ); gülburnu (< gül-burunu) : yabancı gül meyvesi (Ağın, Keban : Elazığ; Bor : Niğde); güldibi (< gül-dibi) : gelinciğin, henüz, çiçek açmamış durumu; tarlalarda biten pancargillerden bir bitki (; Peşman, Daday : Kastamonu); güllü (< gül-lü) : gül reçeli (; Gözne, Mersin : İçel); güzel (; Eşke, Divriği : Sivas); güllük (< gül-lük) : eğrelti otu (;Perşembe, Fatsa, Ulubey : Ordu, Tirebolu, Tepeköy, Beşikdüzü : Trabzon)²⁹...

Gül, insanlık tarihinin en eski çağlarından beri, farklı inanç ve kültürlerde, değişik anlamlara gelen birer sembol olma özelliğini de sürdürmüştür. Meselâ, Hint efsanelerinde gül, kozmogonik ve dinî anlamların sembolü iken, eski Roma'da aşkın, Hristiyanlığın başlangıcında ise Hz. İsa'nın ve «dikensiz gül»³⁰ nitelendirmesi ile de Hz. Meryem'in sembolü olmuştur. Müslümanlıkta, özellikle tasavvufî eserlerde, Tanrı'nın ve aynı zamanda onun vahdetinin (: tek oluşunun) sembolü olarak kullanılan

29 Ağızlarda geçen bütün bu kelimeler TDK, Derleme Sözlüğü, c. VI'da bulunmaktadır.

30 Mustafa Kutlu, «Gül», Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1979, c. 3, s. 383.

unsurlar arasına gül de girmiştir. Tabii, bu durumda gül Hakk'ı, bülbül de Hak âşıklarını sembolize etmiştir. Bundan başka, bazan, «maarif, muhabbet, tarikat, visal»³¹ gibi kavramlar da tasavvufu, yine gülün aracılığı ile dile getirilmiştir. Hak'tan başka, Hakk'ın en sevdiği kulu olan Hz. Muhammed'in de gül ile sembolleştirildiği, ondan bu çiçek anılarak söz edildiği görülmüştür. Nitekim, bazı yörelerde (meselâ, Güney Doğu Anadolu'da) koyu pembe, katmerli ve iri, çok güzel kokulu bir tür gülün «Muhammediye gülü» diye adlandırılmış olduğu bilinmektedir. Alevî-Bektaşî inançlarını yansıtan eserlerde güle büründürülen sembolik anlatımın sürdürüldüğü, ancak bununla Hz. Ali'nin kastedildiği anlaşılmaktadır. Tek olmaktan çıkartılıp deste haline getirilen güller Bektaşilikte müritlerin sembolü olmuştur. Bütün bunların dışında, genel ve yaygın olarak gül, sevgiliyi sembolize edegelmiştir.

Batı dünyasında güle ait çeşitli inanışlar ve efsaneler vardır. Bunlardan birine göre gül, Aphrodite'in doğuşu sırasında, onun vücudundan akan köpüklerden meydana gelmiştir.³² Başka bir efsaneye bakılırsa gül, aynı zamanda bir tabiat tanrısı olan ve bitkileri temsil eden³³ Dionysos'un çiçeği idi. Güldeki çok hoş kokunun, ona Hz. Muhammed'in teri olma şerefine ulaşmış bulunmasından dolayı bağışlandığı ve hatta, Tanrı'nın, Hz. Muhammed'in kokusu ile güle tecelli ettiği inancı dinî-tasavvufî eserlerde işlenilmiştir. Hz. Ali'nin, ruhunu teslim etmeden önce yanında bulunan Selman'dan bir deste gül istemesi ve ancak getirilen gülü kokladıktan sonra, sonsuzluk âleminin yolculuğuna çıkmaya başlamış olması rivayeti Bektaşî inanışlarından biridir.³⁴ Sapıklık yolunun dönmez yolcusu diye kötü ün kazanmış ve bu yolda yok olmuş bir kişi olarak tanınan Nemrut tarafından atıldığı ateşten, Tanrı emri ile kurtarılrken aynı zamanda, orada tepe gibi yağılmış ateşin de güllerden oluşan bir bahçe haline geldiği, Hz. İbrahim'in de bu bahçeden güller

31 a.g. makale, s. 383.

32 a.g. makale, s. 382.

33 Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul, 1972, s. 119.

34 Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, İstanbul, 1975, s. 218.

derleyerek çıktığı inancı³⁵ ise şiirlerin gül taşıyan beyitleri arasındadır. Güle ait inanışlardan en yaygın olanı, gül denince akla hemen gelen bülbül ile ilgilidir. Bir doğu efsanesine göre, çok eskilerde gülün rengi ancak yaban gülü (: gül-i nesrin, nesrin) renginde, yani sade bir pembelik görünüşünde imiş.³⁶ Bu durumunda bile, kendisini çok seven bülbüle iltifat etmeyen gülün çektiği çileye, verdiği acıya katlanarak, o küçücük varlığının bir damlacık göğsündeki tükenmez aşk ateşini en yanık şakıyışlarla eşsiz musiki nağmeleri halinde çevreye salan, adeta, bir ilahî coşkunluğa dalan bülbül bu ayrılık yüzünden öyle bir an gelmiş ki, artık daha fazla dayanamamış ve kendisini gülün dikenleri üzerine atmış. Çırpınışlar içinde kendisinden geçen bülbülün akan kanları bir inanışa göre, gülün yapraklarına dökülmüş, başka bir inanışa göre de, dibindeki toprağa akmış. Akan bu kan toprakta süzüle süzüle gülün damarlarına geçmiş. Böylece de, gül o zamandan beri hep kan kırmızısı renginde açarmış.

Divan edebiyatında, özellikle şiirde çok geniş bir yeri, büyük önemi bulunan teşbihin başlıca unsurlarından biri olan gülün, sevgiliyi çeşitli bakımlardan nitelediği, dolayısıyla da kendisinden bir -kendisine benzetilen unsur- olarak sık sık yararlandığı, söz edildiği görülmektedir. Gül, sevgilinin adı (; Gül, Gülruh, Gül-izâr, Gül-cân, Gül-nihâl, Gül-şen...), ağzı (; gül-dehân, gül-dehen, gül-fem), yanağı (; gül-güne, gül-ruh, gül-ruhsâr, gül-izâr), yüzü (; gül-rü, gül-rüy, gül-cemâl, gül-çihre, gül-çehre, gül-püş, gül-niğâb), teni, vücudu (; gül-ten, gül-beden), boyu bosu (; gül-endâm), teri, güzel kokululuğu (; gül-âb, gül-nesfî), hoş ve güzel sözlü oluşu (; gül-nesfî), öpmesi (; gül-büse) gibi maddî ve manevî yanlarının dile getirilmesi sırasında başvurulan başlıca tabiat unsurlarından biri, çiçekler arasında da, bazı beyitlerde belirtildiği üzere birincisi, yani, «sultan»lık derecesine (: sultân-ı gül, hüsrev-i gül) sahip olanıdır. Bu gül sultan, Divan şiirinin sultanı olduğunu bildiren (: «sultân-ı sühan benim») Nefî'nin şiirine de bir bahar günü konuk olmuştur :

35 Dr. Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara, 1973, s. 508.

36 Mustafa Kutlu, «Gül», s. 384.

«Bahâr irdi yine bâğa döşendi nağ'-ı jenkârî
Yine sulţân-ı gül itdi müşerref taht-ı gül-zârı»³⁷

Divan şiirinde, teşbih dışında kalan daha bir çok edebî sanatın belli bir unsur halinde g ü l den (ve tabii ki onunla yapılmış tamlamalardan, birleşik kelimelerden, terimlerden, deyimlerden...) yararlanıldığını gösteren mısralar, hemen hemen bütün divan şairlerinin şiirlerinde yer almıştır. Buna örnek olarak Şeyhî'nin şu beytindeki g ü l -zâr kelimesinin nesim ve bâğ ile yaptığı te-nâsüp (: mürâat-ı nazîr) sanatı gösterilebilir.

«Hüsnüñ leâfetinden g ü l -zâr-ı dehr handân
Hulkuñ nesimi ile bâğ-ı zemâne hurrem»³⁸

Mazmunlarla dokunmuş, edebî sanatlarla bezenmiş Divan şiirinde g ü l ün rengi ile bâde (: içki) arasındaki ilgiden dolayı, sayıda çok, anlamda eş (: bâde-i g ü l , bâde-i g ü l -fâm, bâde-i g ü l -g ün, bâde-i g ü l -reng, şerâb-ı g ü l : gül renkli kırmızı şarap) tamlamaların yanı sıra, doğrudan doğruya g ü l den elde edilen g ü l rakısı (: g ü l -arağ) da içki sunan güzelin meslekî hünerine apayrı güzellikteki özel bir katkı sağladıktan başka, yine aynı sıfatların içki kadehine bile renk kazandırdığı «câm-ı g ü l -fâm, câm-ı g ü l -g ün, câm-ı g ü l -reng» kullanılışlarından çıkarılabilir.

G ü l , en az, herhangi bir niteliği dolayısıyla, değişik ilgi örgüleri içinde ve çeşitli unsurlarla birlikte mısraların yapısındaki özel yerini kazanmıştır. Meselâ, son derece hoş kokulu ve pek güzel olduğu halde, zamana karşı dayanıksızlığı, çabuk soluğu özelliği ile; insan ömrünün geçiciliği, makamın, mevkinin, kısacası dünyanın yalan oluşu arasında bir ilgi kurulmuştur. G ü l ün daha gonca iken yavaş yavaş yapraklarını aralaması ve sonunda açılması ile, sıkıntısından kurtulmak isteyen bir insanın yaka yırtması (: çâk-i girîbân etmesi) ve sevinçten, gönül şenliğinden gülmesi (: gül-i handân olması) arasında da -gerçek sebep yerine güzel bir sebep bulma- ilgisi kurma yoluna gidilmiştir. Sabâ ve nesim gibi yumuşak ve hafif esen rüzgârlar g ü l ün güzel koku-

37 A. S. Levend, Divan Edebiyatı, s. 575.

38 Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Şeyhî Divânını Tetkik, İstanbul, 1964, s. 181.

sunu çevreye taşıyacağı, yayacağı için g ü lle olan ilgisi olumlu; kuvvetli esen rüzgârlar, özellikle sonbahar rüzgârı (: bâd-ı ha-zân) ise dal budak kırıcı, perişan edici olduğu için kurulan ilgisi olumsuzdur. G ü l ile bülbülün ilgisi âşık-maşûk (: seven-sevilen) arasındaki ilişki gibidir. Meselâ, g ü lün dikenleri seven-sevilen arasında sık sık olagelen dargınlık, naza çekme, naz etme, yüz vermeme, yabancıya veya rakibe iltifatta bulunma ve benzeri ilgiler bakımından işlenilmiştir. Bu ilgi aynı zamanda, dünya üzerinde sürekli olarak iyi ile kötünün, güzel ile çirkinin, yararlı ile zararlının bir arada bulunması gerçeğine de dikkati çekmektedir. G ü lün fidanı, dalı ve yaprağı ile sevgilinin inceliği, nazlılığı; g ü l ve yaprağı ile varak, sahife, defter, tumâr; g ü lün rengi ile güzeldeki utanma, ar duygusu veya ateş, ateşe yanma, oda yanma ve benzeri ilgiler de, yine, g ü lün verdiği ilhamlar arasındadır.

Bu çiçek falında, tabii ki, g ü lden başka, çeşitli çiçeklere de yer verilmiştir. Bunların edebiyattaki kullanılışları (; durumları dolayısıyla kurulan ilgiler, kalıplaşmış sözler, terimler, deyimler...) ile ilgili bazı bilgiler şöyle bir gruplandırma içinde toplanabilir :

G o n c e : Kapalı durumu (; henüz açılmamış, yani, gül olmamış hali) : Gülle ilgili bir sırrı gizlemesi, hâl dilince : lisân-ı hâl ile) konuşması, işaretle dile gelmesi, hasvet hâli. Açılması : G o n c a n ın gülmesi, gülü ilgilendiren sırrın açığa çıkması, can sırrını fâş etmesi; sevgilinin ağzı, dudakları, kadeh, düğme, gelin; çâk olmak, câmesin çâk etmek, kefen çâk eylemek, nikab açmak, didâr keşfeylemek, yüzünden örtüyü atmak, gönlün açmak...

B e n e f ş e : Sevgilinin beni, zülfü, ayva tüyleri; misk; saç düğümü, güzelin hattı; kulak; perestâr, zindan-ı zemine giriftâr, yirün kulağı...

K a r a n f ü l : Sevgilinin beni...

L â l e : Âşıkın yaşlı gözü, sevenin kanlı gözyaşları, bağrını dağlayan âşık, sevgilinin beni bulunan yanağı, miskîn (: 1. bağ kenarında duran, yetişen lâle, yabanî oluş, 2. lâlenin siyahlığı); kan, şarap; la'l; kadeh, câm; kâse-i mercan, la'lîn kadeh, yakuttan yapılmış leğen, la'lden tas; çerağ, şem'; kanlu kefen, al san-

cak; pür-hûn olmak, cigeri kan olmak, yüzünü kan etmek, gamgîn olmak...

Nesrîn : Sevgilinin yanağı, yüzü; âşıkın gözyaşları; bister...

Nergis : Sevgilinin gözü; mestlik, mahmurluk, hastalık; şehlá göz; sevgilinin gözlerini düşünen âşık! anber; sevda; sihir; eline câm-ı zer almak, başına zerrîn külâh giymek; başında tâc-ı zerrîn olmak, zer-nigâr eylemek, zer-efşân olmak, sim ü zerden zeyn olunmuş sarrâf dükkânına benzemek, kâse-i zere dönmek...

Reyhân : Sevgilinin saçı, ayva tüyleri; hayrân (; reyhânla cinas-ı nakıs için); rüzgâr (; sabâ)...

Semen, yâsemen, yâsemin : Sevgilinin yanağı, maşukanın dudakları; sevilenin huyu...

Sûsen : Sevgilinin saçı; micmer, kadeh; defter; hançerini ser-tiz etmek, tîg-i zebân çekmek; sad zebânı olmak, dil uzatmak, dilini depretmek; senâ okumak; söz açmak...

Sünbül : Sevgilinin saçı; cârûb, sâye-bân; miskin, perişân; ser-gerdân, ser-geşte, şeydâ; ter...

M E T N İ N S Ö Z L Ü Ğ Ü

A, Ā

ā (A., F.) : «ey!» anlamı ile Arapça ve Farsça kelimele-
rin sonuna getirilen seslen-
me edatı.

aḥbāb (A.) : dost, tanıdık, bil-
dik.

aḥkem (A.) : en kuvvetli
olan, en çok hükmeden.

aḫsām (A.) : kısımlar, parça-
lar, bölümler.

‘alāyık (< ‘alā‘ik : A.) :
ilgiler, bağlantılar, ilişkiler,

añā : ona.

ancak : ancak.

andan : ondan.

anı : onu

anuñ : onun.

anuñçun : (< anuñ için)
onun için, o yüzden, o sebep-
ten dolayı.

‘araḫ (A.) : ter.

‘arız (A.) : yanak.

āşkāra (F.) : ortada, belli,
açık, görünür.

B

- bāğ (F.) : büyük bahçe.
 bahār (F.) : ilk yaz, kıştan sonraki mevsim, bahar.
 bārī (F.) : sözün özü.
 bend (F.) : bağ, yular.
 benefşe (F.) : menekşe.
 berg (F.) : yaprak.
 bes (F.) : yeter, kâfi, yetişir; çok.
 bile : ile; birlikte, beraber.
 bir : önüne geldiği kelimeye kesin olmama, belirsiz bulunma özelliği kazandırır;
 bir, tek; bir kez; bir (sayı sıfatlarının ilki).
 biz : biz (şahıs zamiri).
 boyun : boyun.
 böyle : böyle.
 bu : bu.
 bul- : bulmak, bir şey elde etmek.
 büy (F.) : koku.

C

- cān (F.) : gönül, kalp.
cān-ıla : gönüllü, içten, gönülden.
cāndan : gönülden, yürekten, içten.
 cānān (F.) : sevilen, gönül verilmiş, sevgili.
 cāy (F.) : yer.
 cebīn (A.) : alın.
 cefā (A.) : incitme, eziyet, sıkıntı verme.

ceng (F.) : kavga; vuruşma, savaş.

cev (F.) : arpa.

cinān (A.) : bahçeler.

Ç

çeşm (F.) : göz.

çün (F.) : gibi; çünkü, mademki.

D

dahı : bundan başka, aynı zamanda, hem de, ve; dahi, de.

dāne (F.) : tane.

dāyım (< dā'im : A.) : sürekli, devamlı, her zaman.

degül : değil.

dehān (F.) : ağır.

dem (F.) : an, kısa zaman parçası, vakit.

deng (F.) : hayran, şaşırılmış.

der (F.) : isimlere gelen ve bulunma (datif) durumu belirten bir edat, -da, -de, içinde.

di- : demek, söylemek.

dil (F.) : gönül, kalp, yürek.

dilber (F.) : gönül götüren, gönlü alıp kendisine tutkun eden.

dil-dār (F.) : gönül alan, sevgili.

dile- : dilemek, istemek.

dürüd (F.) : dua; övgü; selâm.

E

- eğer (F.) : eğer (şart edatı).
 el-ḥaḳ (< el-ḥaḳḳ : A.) :
 doğrusu, gerçekten.
 enver (A.) : çok parlak; en
 nurlu; çok güzel.
 eṣḥāb (A.) : Hz. Muhammed'i
 görmek ve sohpetine ermek
 şerefini kazanmış olan kişi-
 ler.
 esle- : dinlemek, kulak as-
 mak, aldırış etmek.
 esrār (A.) : sırlar, gizlenen
 ve bilinmeyen şeyler, aklın
 eremeyeceği işler.
 evlād (A.) : çocuklar; soy-
 sop, sülâle.
 eyle- : yapmak, etmek.
 ezhār (A.) : çiçekler.

F

- faşl (A.) : mevsim.
 fer (F.) : güç, kuvvet; süs, be-
 zek; parlaklık, aydınlık.

G

- gel- : gelmek.
 gerek : gerek, lâzım.
 gez- : gezmek.
 gil (F.) : kil.
 gönül : gönül.
 gör- : görmek.
 göz : göz (görmeyi sağlayan
 organ).

*gözünden gitme- : gözünün
 önünden gitmemek, bir
 türlü unutamamak.*

- gözet- : gözetlemek; bak-
 mak.
 güşe (F.) : köşe, bucak.
 gül (F.) : gül.
 gül-âb (F.) : gülsuyu.
 gül-sitân (F.) : gül bahçesi.
 gül-şen (F.) : gül bahçesi.
 gül-zâr (F.) : gül bahçesi.

Ğ

- ğam (< ğamm : A.) : kay-
 gı, üzüntü, dert.
 ğam-ğīn (F.) : üzgün, hü-
 zünlü, üzüntülü.
 ğayb (A.) : bilinmeyen şey-
 ler; gizli olan, göze görün-
 meyen şey, kayıp.
 ğonce (F.) : gonca, tomur-
 cuk, henüz açılmamış çiçek
 (özellikle, gülün açılmamı-
 şı).

H, Ĥ, Ħ

- ḥadd (A.) : yanak.
 Ḥaḳ (< Ḥaḳḳ : A.) : Allah
 ḥāk (F.) : toprak.
 ḥāl (F.) : ben, nokta (insan
 vücudundaki).
 ḥāşıl (A.) : ortaya çıkan,
 meydana gelen, ele geçen;
 türeyen, biten, üreyen.
 ḥaste (F.) : hasta.
 ḥātır (A.) : gönül.

- hâtime (A.) : son, nihayet, bitiş.
- hâtt (A.) : (sevgilinin yanındaki) ince tüyler, ayva tüyleri.
- havâle (A.) : bir işi veya bir şeyi başka birinin veya şeyin üstüne bırakma, ısmarlama.
- hem (F.) : birden fazla şeyin birlikte bulunduğunu gösterir; dahi, da, de.
- hemân (F.) : hemen, derhal.
- hemîn (F.) : bu bile, çok.
- her (F.) : bütün, birer birer olarak hep.
- hezâr (F.) : bülbül.
- hiç (F.) : asla, hiçbir zaman.
- hurrem (F.) : gönül açan, iç açıcı.
- hüy (F.) : yaratılış, mizaç, huy; alışkanlık, görenek.
- Huzâ (F.) : Tanrı.
- hük m (A.) : hüküm.
- hüs n (A.) : güzellik; iyilik.

İ

- iç- : içmek.
- içre : içinde.
- içün : için.
- ihfâ (A.) : saklama, gizleme.
- iste- : istemek, aramak; sormak.
- it- : etmek, yapmak.
- iy : ey!

K, K

- kâkül (F.) : alın üzerine salınan kısa kesilmiş saç, perçem, kâkül.
- kan : kan.
- karanfül (A.) : karanfil (çiçek).
- kaş d (A.) : tasarı, kurma, niyet.
- ka't (A.) : kesme; sona erdirmeye, bitirme.
- kaygu : kaygı.
- kıl- : yapmak, etmek.
- ki (F.) : ki (edat).
- kim : ki

L

- lahza (A.) : göz ucu ile bir kez bakıncaya kadar geçen süre.
- la'l (A.) : dudak.
- lâle (F.) : lâle.
- layık (A.) : yaraşır, yakışık, yakışan.
- leb (F.) : dudak.
- lu'f (A.) : güzellik; iyilik.

M

- mâ-cerâ (A.) : olup geçen şey, baştan geçen heyecan verici şey.
- ma'şüd (A.) : amaç; istek, dilek, istenilen şey.
- mesken (A.) : oturulacak yer, yaşanan ev.

mihr (F.) : güneş.
 minnet (A.) : şükür, teşekkür etme; bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme.
 Muştâfâ (A.) : Hz. Muhammed.
 muvâfık (A.) : karşı olmayan, zıt bulunmayan; uygun, yerinde.
 müfteten (A.) : büyülenmiş, hayran olmuş.
 müşğ-bû (F.) : misk kokulu.

N

na't (A.) : bir şeyi överek anlatma, nitelendirme; Hz. Muhammed'i övmek amacı ile yazılan şiir.
 ne : şaşırma ve çokluk gösteren bir edat.
 nergis (F.) : nergis.
 nesrîn (F.) : yaban gülü, ağustos gülü, Van gülü.
 nigâr (F.) : (resim gibi güzel olan) sevgili.
 n'it- : ne etmek, ne yapmak?
 nireng (F.) : büyü, efsun; hile, oyun, düzen, aldatma.
 niyyet (A.) : niyet, bazı şeyleri veya durumları fal tutma amacı ile kullanma, yorumlama.
 nüş (F.) : içki, iştret; içki içme.

O

ol : o.
 ol- : olmak, meydana gelmek; belli bir durumda bulunmak.

P

pend (F.) : öğüt.
 perişân (F.) : kaygılı, üzgün.
 pertev (F.) : parlaklık, ışık, aydınlık.
 piyâle (F.) : şarap bardağı, kadeh.

R

rağbet (A.) : önem verilme, iyi kabul edilme; istek.
 reng (F.) : renk.
 reşk (F.) : kıskanma, haset.
 revnaķ (A.) : parlaklık; süs; güzellik.
 reyhân (A.) : fesleğen.
 ruķ (F.) : yanak.
 ruhsâr (F.) : yanak.
 rûy (F.) : yüz, çehre.

S, Ş

sâğar (F.) : içki kadehi, bardak.
 şaĥn (A.) : orta, meydan.
 şaĥrâ (A.) : kır, ova.
 saña : sana.
 san'at (A.) : hüner, beceri, sanat, ustalık.

sebeb (A.) : sebep.
 selâm (A.) : selâm.
 semen (F.) : yasemin.
 sen : sen.
 ser-zemîn (F.) : çevre, bölge, etraf.
 sevdâ (F.) : sevgi, aşk; heves, istek; sevgiden dolayı ortaya çıkan bir çeşit hastalık.
 seyr (A.) : zevk almak için bakma, eğlenmek amacıyla bakma.
 sipâs (F.) : şükürde bulunma, şükretme, dua etme.
 söz : söz.
 su : su.
 sūd (F.) : yarar, kazanç, kâr.
 şuret (A.) : biçim, görünüş, kılık.
 süsen (F.) : susam (çiçek).
 sünbül (F.) : sümbül.

Ş

şâh (F.) : dal, budak.
 şakâyık (< şakâ'ik : A.) : şakayık, gelincik (çiçek).
 şükr (A.) : görülen iyiliğe karşı gösterilen memnunluk, minnet duyma; hamd.

T, T

taḥammül (A.) : dayanma, katlanma, çekme.
 tarîk (A.) : yol; usûl.

temâşâ (F.) : bakıp seyretme; gezme, dolaşma.
 teng (F.) : sıkıntılı, dar.
 tertîb (A.) : düzen; dizi.
 tevḥîd (A.) : birliğine inanma, bir olarak bakma, bir sayma; Allah'ın birliğine inanma; Tanrı'nın varlığını ve bir oluşunu belirtmek için yazılan şiir.
 tezyîn (A.) : süsleme, bezeleme, süslenme.
 toğrusı : doğrusu, gerçek şu ki, gerçeği söylemek gerekirse.
 tut- : elde etmek, kazanmak, edinmek; kaplamak, yerleşmek.

U

u (F.) : ve.
 um- : ummak, beklemek.
 ur- : bağlamak, takmak.

Ü

ü (F.) : ile, ve.
 ümmet (A.) : bir peygambere inanıp bağlanarak onun kılavuzluğunu benimseyen cemaat.

V

vâlih (A.) : şaşkın, hayrete düşmüş, şaşakalmış.

v allâhu a'lem (A.) : en iyi bilen Tanrıdır.
 var : hadi, durma, haydi.
 var- : gitmek, yürümek.
 varağ (A.) : yaprak.
 vir- : vermek.
 vü (F.) : ile, ve.

Y

yâd (F.) : hatır; anma, hatırlama.
 yâr (F.) : sevgili; dost; tanıdık.
yâr ol- : içten arkadaş olmak, yürekte dost olmak.
 yâsemen (F.) : yasemin.
 yâsemîn (F.) : yesemin.
 yaş : yaş, ağlarken veya başka sebepten dolayı gözden akan su.
 yir : yer, dünyanın kara kısmı, yer yüzü; bir şeyin bu-

lunduğu veya onunla kaplandığı alan.
 yit- : yetmek; yetişmek, ulaşmak, erişmek.
 yüri : yürü, haydi.
 yüri- : yürümek, hareket etmek, dolaşmak.
 yüz : yüz, çehre.

Z , Ž

zambak (A.) : zambak.
 zâr (F.) : (sesli) ağlayan, inleyen; zayıf, güçsüz.
 zer (F.) : sarı.
 zeymerân (A.) : reyhan.
 zeyn (A.) : süs, bezek.
 zînet (A.) : süs, bezek.
 zîrâ (F.) : çünkü, şundan dolayı ki, zira, şu sebepten ki.
 zülf (F.) : sevgilinin saçı; yüzün iki yanından sarkan saç lülesi.

F A L A D L A R I D İ Z İ N İ

A	kehânet 197
alfabe falı 201	kıyâfet 198
ateş falı 201	kıyâfet-i beşer 198
B	kiromansi 201
bakla dökme falı 201	kitfe 197
balmumu falı 201	kur'a falı 200
bıyık falı 203	Kur'ân falı 200
bulut falı 201	N
Ç	nefelomansi 201
çay falı 201	nümeroloji 201
E	O
el falı 201	oneiromansi 201
el yazısı falı 201	ostromansi 201
F	P
firâset 198	para dökme falı 201
frenoloji 201	piromansi 201
G	R
grafoloji 201	remil 200
H	reyhân falı 226
halomansi 201	rüya falı 201
I	rüzgâr falı 201
ıyafet 196	S
İ	sakal falı 203
ihtilâc 196	seromansi 201
ilm-i nücüm 200	tayre 196
irâfet 197	tuz falı 201
iskambil 201	Y
K, K	yıldız falı 200
kafatası falı 201	Z
kahve falı 201	zar dökme falı 201
kartomansi 201	zecr 196

Ç İ Ç E K A D L A R I D İ Z İ N İ

B

bâdem (çiçeği) 228
 benefşe 207, 208, 234, 236

C

cül 227
 cül-nâr 227

G

gelincik 230
 gül 207, 208, 227, 230, 231, 232,
 234, 237
 gül-atma 230
 güldibi 230
 gül-fatma 230
 gül-hatmi 230
 gül-i bâdâm 228
 gül-i ra'nâ 229
 gül-i sad-berk 229
 gül-i surh 229
 gül-i zibâ 229

G

gonca 234
 gonce 207, 208, 221, 224, 234,
 237

H

hatmi 230

K

karanfül 207, 208, 210, 234, 238
 kasımpatı 230

L

lâle 207, 208, 234

M

Muhammediye gülü 231

N

nerges 226
 nergis 207, 235, 239
 nesrin 207, 208, 210, 235, 239

R

reyhân 207, 208, 210, 235, 239

S

semen 207, 208, 209, 218, 222,
 235, 240
 sümbül 229
 sünbül 207, 208, 209, 225, 235,
 240
 sûsen 207, 208, 209, 225, 235,
 240

Ş

şakayık 207, 208, 210, 240

Y

yâsemen 208, 210, 216, 218,
 222, 226, 235, 241
 yâsemîn 226
 yâsemîn 207, 208, 210, 216, 218,
 226, 235, 241

Z

zanbak 207, 208, 210, 222, 241
 zeymerân 207, 208, 211, 223,
 226, 241

شکر شکرست چگونه گویم   ذکر دست چرا نکویم

ای که بستی قفل میخانه   بر کشان آن نه جای این دست
 مادر توبه بازی باشد   در میخانه هم کشاده است

شعبان رجب داشت بمباحثتینا   آخر رمضان آمد و آنها هم بکریخت

در توجیه و نعت

1. سپاس و شکر دست اول قزاقه که امت قلبد خیری مصطفیاه
2. سلام آگاه و اصحابیند دایم درود اولاد و احبابیند دایم

در شرح نیت

3. کل ای یار موافق جان صادق کو کل امرانه سپین موافق
  4. بواز ناک برن قل دلین ^{اضافه} که سپین مایدن اولانکنا
- و استقام از نادر

زین

جان و دان سشت ذکرا باقی باقی
کرت بآن قدر که یک دو دی قو

همه در این کین قدر و طریقی
تم می آید به روز سوره و دارد فکر

سمن زنبق قونقل با سیم گل
دخی هم ضیمران چون قه جانان

5 بنفشه غنچه موسن لاله بتبل
6 شقایق زکرسن سرین در بیان

چو شایسته و فانی لفظی
سپس کون همت اولو بود

که از نار آمد سر سرین خرم
بلسم زینت چون برگ تسبیح

7 بو گلزاری تماشا ایله بر دم
8 سمن سرین زنبق ضیمران گل

دوستی غنچه قنور خالی آه
ایله بی غنچه دم بسته

بو تریتی کوزت کم بولرسن
سمنه ضیمران بو غلاریه

9 بو گلشنن تا شایسته
10 قونقل غنچه زنبق سمن شقایق

چو قدره اکسیر چه عاشق نهادن
په گلین جسم کی نیک کور مردم

کوب تریتنی ایلا تماشا
شقایق ضیمران سرین گلشن

11 بو باغک صحنی بر لطف یارا
12 بنفشه زنبق دریا کور موسن

سمن
سختان

کوزت موسن شقایق ضیمرانی

13 کو گلدن سیر قل کل بو جانی

سختان
سختان

سختان
سختان
سختان

سختان
سختان
سختان

- سنگان
شامکده جویلفظ بهی نازکده
نفسه هم جم اهل صورتها صلدر
- 14 بلدیجان نسرین داغ زکس
15 کوزت بوکلتانک سرچی
16 شقایق ضمیمه ان ریجان لاله
17 اگر کل استکده لاری بیار اول
18 که زیر کل زلفن بدوق در
19 اگر غنچه دلر سه خاطر تنک
20 که زیر اغنچه در دلر دمانی
21 اگر دایم چشم استر دل
22 که زیر اغنچه دلر شکور
- عاشق چاره بر رسم المینه
اسکانه حبیب زلفناه
بیان روشنی
زلفه نازک بهی او شرم
مبدم اختر هاشم عجم
- 11 نظم شعری من کلمه فانتک زیبا و شیرین
12 سلطان
لام اوله عاقدم کورلر ان عاقوبت
شول زلف و دان و ندر غنچه
- عاشق چاره بر رسم المینه
اسکانه حبیب زلفناه
بیان روشنی
زلفه نازک بهی او شرم
مبدم اختر هاشم عجم
- 13 سلطان
لام اوله عاقدم کورلر ان عاقوبت
شول زلف و دان و ندر غنچه
- 14 قتل یاسمن زین عین بی
15 نرین ایله قتل یاسمنی
16 سمن نرینه سفیلن حواله
17 کل رضایا و پننه ضر اول
18 کلاب تک میسندن بدوق
19 دمان پاپول سچ ایله جنک
20 ندر پس غنچه بولر گانی
21 یودی وار خطه درون ایله حال
22 بنفشه اول پیسیدن قیلورده
فانت و زلفی خانی کورلر سه طرته جا
سن پاری روی کورلر نی ای تک بو لریجا
فانت و زلفی خانی کورلر سه طرته جا
سن پاری روی کورلر نی ای تک بو لریجا
- 15 فانت و زلفی خانی کورلر سه طرته جا
سن پاری روی کورلر نی ای تک بو لریجا

۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

کوزی یادینه وار اول خسته و نار
 اولس باغ اچره کرسه واله دنگ
 بی یادینه وار نوش است پیاله
 بی یادینه اچره لاله سپاغ
 کرک بوینکن دایم بند کاکل
 اور ره طقه سپینل بو نیغه بند
 خطه لداره اول ایما یار
 کل و خاک اچره عطدی جایی کوننا
 اگر کرسه دلرسه کوکک ای یار
 که زیر اچشم دلبر اتسه نینک
 اگر دلدن دلرسک سیر لاله
 که زیر اهل دل بر دن بولغ
 اگر جاندن دلرسک شاخ سنبل
 که زیر اکاکل بار اسلغ
 اگر سوپسن لر ره خاطر کردار
 که زیر خطه سودا سپهر سونا
 اگر کرسه عالم اچره نایم
 نولا چون سبکی استنایم
 اگر کرسه عالم اچره نایم
 نولا چون سبکی استنایم
 اگر کرسه عالم اچره نایم
 نولا چون سبکی استنایم

۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰

کجاست
 سنان اولدی ایالتی انی حال
 خجرتی کجاست
 نیبال ایالتی کجاست
 قوراشغنه دل دیویشتی
 حنزه کجاست
 کاتنگ کجاست
 اول اولده دل غلور و غلط
 اولم کجاست
 اول در مانده یاقنک کورلردن
 خدیگ غنغ کور اولدی غنغ
 ابراهیم
 کورده لی ابرازنگ امله هم
 باد بو کورم حاجه لازمدر
 ختم
 لوح اولده در غنغک دلبر
 اکر اول غنغ اولدغ کورمان
 بجا
 سنان اولدی ایالتی انی حال
 خجرتی کجاست
 نیبال ایالتی کجاست
 قوراشغنه دل دیویشتی
 حنزه کجاست
 کاتنگ کجاست
 اول اولده دل غلور و غلط
 اولم کجاست
 اول در مانده یاقنک کورلردن
 خدیگ غنغ کور اولدی غنغ
 ابراهیم
 کورده لی ابرازنگ امله هم
 باد بو کورم حاجه لازمدر
 ختم
 لوح اولده در غنغک دلبر
 اکر اول غنغ اولدغ کورمان

اگر کو کلک سمن استر بار
 که ریرا عارض دله سمن در
 اگر استر سه کو کلک بیستی
 که زیر ایا سمن در حد یارب
 اگر کو کلک دلبر برک زینق
 که زیر اسپن ایا تسمانه
 اگر جانیده استر سک قنقل
 که زیر اخال طو تمدن بو چو پی
 اگر قنق دلر سک سیر دکان
 که کورم ماه روئی و دمای
 بیجا
 سنان اولدی ایالتی انی حال
 خجرتی کجاست
 نیبال ایالتی کجاست
 قوراشغنه دل دیویشتی
 حنزه کجاست
 کاتنگ کجاست
 اول اولده دل غلور و غلط
 اولم کجاست
 اول در مانده یاقنک کورلردن
 خدیگ غنغ کور اولدی غنغ
 ابراهیم
 کورده لی ابرازنگ امله هم
 باد بو کورم حاجه لازمدر
 ختم
 لوح اولده در غنغک دلبر
 اکر اول غنغ اولدغ کورمان

36 خنده ز راسته مروت که دانه
 خنده در این جهان دیو و دوزخ
 40 که زیر الف دبر و در پست
 41 اگر نسرين در سه خاطر دانه
 42 که زیر آسپن رشکيد
 37 قصه هم چو قیامتی چنگ دلجو جان
 43 اگر خاطر دن استرک شایق
 44 که زیر احسن یار استر سه صورت
 45 اگر دایم دل رسک ضمیر اپنے
 46 که زیر ارضی در مهر انور
 38 کعبه یوزنه دل بودر فاشه بجزره قلند
 کیم آکا دنا اوله صوخته کوشه جم
 47 و کله حکم غیبی قسم لحن
 48 که حکم غیبی قدر اینج احکم
 سکا نسرين تر دایم رخ یار
 که ز سر صحن صحرالوده نمکین
 یوزن کور جان دل تفتح علقان
 شقایق اندن او مر لطف زینت
 رخ یار دینت نایشوک تانی
 رخ دلبر دن او مر ضمیران فر
 سمان مقصود اولن صفت انجی
 بود سوز ظفری والله اعلم
 تا که بویکده ترکه قیامت
 تمام
 قوام
 41

58 b	
قَالَ الرَّجُلَانِ لَمَّا رَأَى الْبَيْتَ	
بِئْسَ شُكْرٍ مِثَّ أَوْلَىٰ خُدَايَا	1
كَيْهَ أَمْتٍ قَلْدِي بِنِي مُصْطَفَايَا	
سَلَامٌ أَكَا وَأَصْحَابِيَه دَائِمًا	2
دُرُودٌ أَوْلَادِ أَحِبَّابِيَه دَائِمًا	
كَلَّيْ بَارِ مُوَأَفِقِ هَانَ مَا دَفِ	3
كُوَكُلِ سَرَّارِيَه سَنِّ سِنِّ مُوَأَفِقِ	
بُوَاذْهَارِ كِرْبَنِ قَلْدِ لَدَه لُخْفَا	4
كَيْهَ سَنِّ دِي مَا دَفِ أَوْلَا أَشْكَارَا	
بِفَتْحَه غُجَّه سَوْسِنِ لَالَه سَبِيلِ	5
سَمِّنِ زَبَقِ فَرَنْفَلِ بِاسْمِنِ كُلِّ	
شَقَائِقِ تَرْكُسِ وَنَسْرِينِ وَرِيحَانِ	6
دَهْبِي هَمِّ صَبْرَانِ جُونِ خَطْبَانَانِ	
بُوَكُلِ آرِ تَمَاشَا آيَلَه بَرِدِ مَرِّ	7
كَيْهَ أَزْهَارِ آرْتِدِي هَرَبِي فِي حَرِّ	
سَمِّنِ نَسْرِينِ وَزَبَقِ كِهْرَانِ كُلِّ	8
بِلَه هَمِّ زَبَقِ اِيچُونِ بَرَكِ سَبَلِ	
بُوَكُلِشْنِ دَنِ تَمَاشَا بِيَه مَتَّصِ	9
بُوَتَرْتِيبِ كُونِ كَرِ بُولَه سِنِّ سَرِّ	

۵A

10	قَرَنُفْلُ غَمِّهِ زَنْبِقُ هَمِّ شَقَائِقِ	سَمْنُ لَهْ ضَمِيرَانِ بُونَلَارَهْ لَا يَوْفِ
11	بُوَاغُولُ حَمِيصَتِي بِرُطْنَهْ يَارَاهْ	كُورُبُ تَرِي يَمِينِي آيْلَهْ تَمَاشَا
12	بَنْفَشَهْ زَنْبِقُ وَرِيحَانُ وَسُوزُ	شَقَائِقُ ضَمِيرَانِ نَسِيمِ وَكَلْتَنِ
13	كُوكُلْدَنِ سِيرِ فِيلِ كُلِّ بُوَجِيَا فِي	كُوزَتِ سُونِ سَمْنِ شَقَائِقِ مِيمِرَانِ
14	بِهْ رِيحَانُ وَنَسِيمِ دَاجِ تَرَكْسِ	قَرَنُفْلُ يَا سَمَانِ زَنْبِقُ هَمَانِ بَسِ
15	كُوزَتِ بُوَكَلْتَانِكِ سَرِ مِينِي	نَهْ زَيْنِ آيْدِرُ قَرَنُفْلُ يَا سَمِينِي
16	شَقَائِقُ ضَمِيرَانِ رِيحَانُ وَ لَآلَهْ	سَمْنِ نَسِيمِي سَمْنِ بَلْدَانِ حَوَالَهْ
17	اَكْرُكَلَانِيَهْ سَكْدِلْدَارِي آزَاوُنِ	كِرُخْسَارِ يَا دِينِهْ هَرَارِ أُوُنِ
18	كِهْ زِيرَاكُلِ بُوَزَنْدَنِ بَرُوَقْدَسِرْ	كَلَابِ أُنُوكِ سُونِيدِرْ لَبِيرِ بَرُوَقْدَلِرْ
19	اَكْرُغْبَجَهْ دَرَسَهْ خَاطِرِ تَنَكْ	دَهَانِ يَارِ بُولُوعِ آيْلَهْ جَنَكْ

که زیر اغیجه در دلدردها فی	بندرسیک بختجه بو کوسکا آفی
اگر دایم بنفشه استه سه درل	یورپی وارخط دردن ایله صل
که زیر اخط دلبره شک بودر	بنفشه اول سبدن قغلودر
اگر نرس در کرسه کوکلای یاز	کوزی یادینه وارا اولخته ودا
که زیر اچتم دلبر انسه پیر نک	اولر باغ اچن نرس وایله دنک
اگر دلدن در کرسک سیر لاله	لجی یادینه وار نوغایت پیا که
که زیر العین دلبردن بلوب قر	لجی یادینه اچر لاله ساعز
اگر جانندن در کرسک شای سنبل	کرک بو نیکد دایم بند کاکل
که زیر کاکل یاق اسله نر نید	اوردن هر نیده سنبل بو نیده بند
اگر سوسن در کرسه خایرک واران	خط و لدر که اول دایما یاز

30	که ز بر خط سودا سیکه سوسن	که فال لجره طوندی جای مسکن
31	اگر کوکل سمن استرسه باری	کوزت هر کوشدن روی نکاری
32	که زیر آغایرض در لب سمن در	سمن اول ماجرا دن مفتن در
33	اگر استرسه کوکل یا سینی	کوز کدن کتسون در لب چینی
34	که زیر آیا سمن در خدی یارک	که اولدر ز پنتی فصل بهارک
35	اگر کوکل در کسه برک زنبوت	رخندان ویر کوکل باغینه رؤف
36	که فیر احسن یارا تماسه بر تو	ویر زدی برک زنبق دانه جو
37	اگر جانبل استرسک قرنفل	جفا ی یاره خال قیل تحشل
38	که زیر آخال طوندن بوخوری	قرنفل اندن او سردنک بوچی
39	اگر قیق در کسک سیر ریجان	بوزی زلفی غنبدن اول پریشان

که زیر آلف د لبروردی زینت	آنکون بولدی ریحان بوبله غیب	40
اگر نرسین د کسه خاطرک واز	سکا نرسین یتر د ایم زنجی یاز	41
که زیر احسن رشیکه نرسین	کز ره عین صحر کرده غلبن	42
اگر خاطر دن استر سک شقایق	یوزن کور جان دن ات قطع علا	43
که زیر احسن یا زان کسه صورت	شقایق ندن او مر لطف وزینت	44
اگر د ایم د کرسک ضمیرا پی	زنجی یا دینه ات باشوکی فانی	45
که زیر اخلری در مبر انور	زنجی در لیدن او ص صبر ان قدر	46
د کله حکم غیبی قصدم کلتی	هان مقصود او کن صنعت دوتی	47
که حکم غیبه حقله راجح احکم	بود رسوز طفره سی والله اعلم	48
تم		